

2021 • 11

LXXIV. évfolyam • november

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (ny. főszerkesztő)
Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Balla Sándor: Meddig állítjuk még át az órát? 3

enciklopédia

Téglás Hunor: Gondolatok a modern magyar történetírásról. A BBTE Doctor
Honoris Causa címével tüntették ki Romsics Ignác történészprofesszort . . . 4

emlék-lapok

Szász Rozália: „Valahol Oroszországban...”. A széki Juhos Mihály különös életútja 7

galéria

Suba László: Művészet és erkölcs 12

könyvesház

Dáné Tibor Kálmán: „Csak a derűs órákat számolom”. Könyv a napóráról. . . 14

színpad

Balla Sándor: A kultúra minden szeletét képviselni szeretnénk. Beszélgetés
Fekete Katalinnal, a székelyhídi Szabó József Ódzsa színház igazgatójával . . 18

hétköznapi hőseink

Joó Anikó, Kopacz Melánia, Sztanovcsák Réka, Tekeres Dénes:
Simonyifalva és Arad sokoldalú alkotóművésze 21

vadrózsák

Borbély Éva: Ínséges idők konyhája. Múltbéli praktikák napjaink tányérján . . 30

Lapszámunk szerzői:

Borbély Éva – néprajzkutató, magánvállalkozó, Magyarvista
Dáné Tibor Kálmán – matematikatanár, művelődésszervező, ny. főszerkesztő, Kolozsvár
Joó Anikó – diák, Simonyifalva
Kopacz Melánia – diák, Simonyifalva
Suba László – szobrászművész, Torda
Szász Rozália – közíró, Szék
Sztanovcsák Réka – diák, Simonyifalva
Tekeres Dénes – diák, Simonyifalva
Téglás Hunor – történészhallgató, Kolozsvár

A címlapon André Zsuzsa *Őzcsorda* című fényképe. A hátsó borítón az 1945 januárjában a Szovjetunióba hurcolt simonyifalviak emlékműve. Az emlékhelyet 2008-ban avatták fel, a köplasztikát Szívós László, a fejfákat Britich Erzsébet készítette.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Meddig állítjuk még át az órát?

Anaptári nyártól augusztus elmúlásával búcsúzunk el, a meteorológiai nyár pedig a lombhullató növények leveleinek elsárgulásával és az idő lehűlésével ér véget. A csillagászati őszi kezdete az őszi nap-éj egyenlőséghez köthető (általában szeptember 23-ra esik), ezt pecsételi meg a téli időszámítás, amely október utolsó vasárnapján a már megszokott óráátállítással indul, és amely egyértelműen jelzi nekünk: vége a nyárnak, a tél pedig közeleg. Az óráátállítás azonban nem volt mindig része az életünknek.

Az ideiglenes nyári időszámítás ötletével már Benjamin Franklin is eljátszozott a 18. század végén, a következő évtizedekben pedig többen felvetették: a nyártól kapott plusz napsütést hatékonyabban kihasználhatnánk, ha az emberek mindennapi tevékenységeivel jobban összhangba hoznánk – azaz nem aludnánk át a reggeli napos órákat, este pedig nem energiával fizetnénk a világosságért. Először egy kanadai város, Port Arthur ültette gyakorlatba a nyári időszámítást 1908-ban, míg országos szinten a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia vezette be az első világháború idején, hogy így spóroljanak a szénnel.

Azóta is az energiatakarékosság az óráátállítás egyik fő indoka, azonban egyre több tanulmány igazolja, hogy ma már több kárt okoz, mint hasznot. Az Európa Bizottság éppen ezért két éve kikérte több mint négymillió európai polgár véleményét, döntő többségük (a magyarországiak 90, a romániaiak 78 százaléka) az óráátállítás eltörlése mellett foglalt állást. Az időszámítás véglegesítése alvás-egészségügyi szempontból mindenképp pozitív fejlemény lenne. Az alvás-ébrenlét ciklus fenntartását szabályozó cirkadián ritmus megzavarása ugyanis negatívan ható fáziseltolódási következményekkel jár. Óráátállítás után levertébbek, ingerlékenyebbek vagyunk, kevésbé tudunk összpontosítani, rosszabbul teljesítünk, de az immunrendszerünk gyengülésével és alvászavarokkal is számolhatunk. Ilyenkor a szív- és érrendszeri betegségekben szenvedők nagyobb veszélynek vannak kitéve, valamint a munka- és a közlekedési balesetek száma is megnő. Egyeseknek napokig, másoknak hetekig tart az átállás.

2019-ben két évet adott az Európai Parlament az unió tagállamainak arra, hogy külön-külön döntsék el: a nyári vagy a téli időszámítást teszik véglegessé. Az, hogy az adott országban vagy régióban milyen irányú különbség van a napidő – amit az adott hely földrajzi hosszúsága határoz meg – és a hivatalos zónaidő között, nagyban befolyásolja azt, hogy melyik végleges időszámítást támogatnák inkább. Például a közép-európai időzónasáv keleti részén (Kelet-Lengyelország, Tiszántúl, Kassai és Eperjesi kerület, a volt Jugoszlávia keleti területei) túl korán kel és nyugszik le a nap a helyi időhöz képest, a nyugati partvidéken (Nyugat-Franciaország, Spanyolország) pedig fordítva. Ha megcsodáljuk az októberi napkeltét, azt tapasztaljuk, hogy az első sugarak megjelenésekor Nagyváradon 50, Kolozsváron 40, Bukarestben 25 perccel többet mutat az óra – azaz a helyi idő szerint később lőn világosság –, mint Budapesten.

Továbbá abban sincs teljes egyetértés sem a szakértők, sem a kívülállók körében, hogy az a plusz világosban töltött óra reggel vagy délután lenne a hasznosabb. Nagyobb gond, ha a szomszéd országok közül az egyik balra, a másik jobbra nézne – Románia és Magyarország között is húzódik egy ilyen törésvonal. A Magyar Alvás Szövetség a téli időszámítás bevezetését támogatja. Nyári időszámítás esetén ugyanis a decemberi–januári időszakban a napkelte akár fél kilencre is kitolódhatna. Sokaknak teljes sötétségben kéne ébredniük és munkába indulniuk, az első iskolai tanóra is sötétben telne. Az alvásszövetség elnöke, G. Németh György szerint sokkal jobban ronccolnák az emberek így magukat, mintha délután egy órával korábban kapcsolnának villanyt.

Ugyanakkor a legtöbb európai országban – a magyarországi polgárok körében is – a nyári időszámítás a népszerűbb, és több romániai szakértő is a nyári időszámítás végleges bevezetését támogatja. Az Európa Bizottság előző elnökének, Claude Junckernek egy olyan javaslata is volt, hogy az Európai Unióban egyezményesen töröljék el a téli időszámítást. Mindez a modern ember megváltozott életmódjával és munkakörülményeivel is összefügghet: a mai ember talán könnyebben lemond a reggeli napos órákról, csak hogy a délutáni-esti szabadidőt jobban ki tudja használni.

Amennyiben Magyarország a téli, Románia pedig a nyári időszámítás mellett dönt, a két ország között két óra eltolódás is lehetne – ennek megvalósulására azonban vajmi kevés az esély. Ha az Európa Bizottság úgy látja, hogy az egyes tagállamok tervei komoly fennakadást okoznának az egységes piac működésében, az óráátállítás további halasztását javasolhatja. Az óráátállítás eltörléséről jelen állás szerint legkorábban 2024-ben várható döntés.

Gondolatok a modern magyar történetírásról

A BBTE Doctor Honoris Causa címével tüntették ki Romsics Ignác történészprofesszort

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem kolozsvári főépületének díszes Aula Magna termében október 8-án, péntek reggel 10 órától oklevélátadó ünnepséget tartottak: dr. Romsics Ignác történészprofesszort, az egeri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem tanárát a Doctor Honoris Causa címmel tüntették ki. Az eseményt hosszas előkészületek előzték meg, a járványhelyzet miatt a szervezők nehezen tudtak megfelelő időpontot találni a rendezvénynek, amelyet végül a legnagyobb rendben, a járványügyi szabályokhoz igazodva sikerült megtartani.

Romsics Ignác a magyarországi Bács-Kiskun megyei Homokmégyen született 1951. március 30-án. Főiskolai tanulmányait 1970-ben kezdte meg a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, ahol 1974-ben sikeresen oklevelet szerzett. Ugyanebben az évben már az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem szakán folytatta – posztgraduális – tanulmányait, itt két évvel később szerzett diplomát. A budapesti egyetemi évek alatt dolgozni kezdett, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár munkatársaként. 1977 és 1985 között a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársa volt, ez idő alatt 1978-ban egyetemi doktori, majd 1985-ben kandidátusi fokozatot is szerzett. 1991-ben az ELTE újkori magyar történelmi tanszékének docense lett, 1997-től professzorként folytatta a tanítást 2008-ig. Időközben 2001-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, 2010-ben az Akadémia rendes tagjává avatták. 1993 és 1998 között több megszakítással vendégtanárként oktatott az Amerikai Egyesült Államokban, az Indianai Egyetemen, valamint a Szegedi Tudományegyetem új és legújabb kori magyar

történelmi tanszékén is. 2008 óta az egeri Eszterházy Károly egyetem tanári karát erősíti, 2010-től pedig az ottani Történelemtudományi Doktori Iskola vezetője. A pályafutása során a tanár úr dolgozott többek között a *Rubicon*, a *Századok*, a *Korunk* és a *The Hungarian Quarterly* szakfolyóiratok szerkesztőbizottságaiban is. Tudományos érdemei elismeréseként 1995-ben Ránki György-díjjal, 1999-ben Deák Ferenc-díjjal tüntették ki. 2000-ben az Akadémiai Díjat, 2005-ben pedig a Széchenyi-díjat vehette át. 2010-ben az igencsak magas presztízsű Szilárd Leó professzori ösztöndíjat ítéltek meg számára. Mindezek mellett örömmünkre (ezt a felsőoktatási intézmény hallgatójaként nyugodtan állíthatom), 2010 óta a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem meghívott előadója, doktori iskolájának munkatársa.

Tekintve, hogy Romsics Ignác kutatási területe igencsak széleskörű, nem áll módomban itt részletekbe menően méltatni munkásságát – inkább röviden vázolnám az akadémikus fontosabb tudományos eredményeit. 1982-ben jelent meg első jelentősebb munkája, a *Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben* című könyve az Akadémiai Kiadó gondozásában. Írt ugyanakkor Bethlen Istvánról is (1991 óta ez a kötete több ízben is megjelent magyar nyelven, angolul 1995-ben adták ki), de meg kell említenünk a *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében* című 1996-os kötetét is (újrakiadás: 2005). Történelemhallgatóként számomra, illetve diáktársaim számára a legjelentősebb műve a *Magyarország története a XX. században*, amely átfogó képet nyújt a címben említett korszakról, és nagyon jó alapot nyújt az ismereteink elmélyítéséhez. Romsics Ignác a trianoni békeszerződésről is írt (2001, 2005, 2007), illetve az 1947-es párizsi békeszerződésről

A pályafutása során a tanár úr a Rubicon, a Századok, a Korunk és a The Hungarian Quarterly szakfolyóiratok szerkesztőbizottságaiban is dolgozott.

Romsics Ignác történészprofesszor, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem díszdoktora

(2006). Legújabb, fontosabb művei: *Nemzet, állam, régió* (2013), valamint *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika* (2015). Sokan úgy véljük, hogy dr. Romsics Ignác munkái kikerülhetetlenek, ha a magyarság újkori és jelenkori történetét szeretnénk megismerni.

Miután felvázoltam az akadémikus pályájának főbb mozzanatait, visszatérnék a kolozsvári ünnepség pillanataihoz. Szerencsésnek mondhatom magam, hiszen esélyt kaptam arra, hogy szervezőként én is végigkövethessem az eseményeket élőben, egy teremben megannyi egyetemi tanárral, professzorral, akadémikussal. Nekem a díszvendégeket kellett útba igazítanom, meggyőződnöm arról, hogy mindenki időben elfoglalta a helyét, illetve ellenőriznem kellett a járványügyi szabályok betartását.

A ceremónia késés nélkül, 10 óra körül kezdődött, a bevonuló résztvevőket a *Gaudeamus igitur* dallama köszöntötte. Miután mindenki elfoglalta a helyét, dr. Daniel David, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem rektora szólt az egybegyűltekhez. Üdvözölte a vendégeket, a díszmeghívottakat, és rövid beszédében kitért az aktuális járványhelyzet okozta problémákra is, továbbá a kolozsvári akadémikus közösségnek a BBTE intézményével régóta fennálló kapcsolatára. A rektor szót ejtett egyetemünk eredményeiről, a jövőbeli tervekről, a köszöntője végén pedig átadta a szót dr. Rüszt-Fogarasi Enikőnek, a Történelem és Filozófia Kar dékánhelyettesének. A dékánhelyettes asszonynak jelentős szerepe van abban, hogy ez az esemény

létrejöhetett, hiszen amellet, hogy ő volt az egyik főszervező, a díjazott méltatását is felvállalta – angol nyelven. Laudációjában dr. Romsics Ignác élete és kutatási tevékenysége fontosabb állomásait sorolta fel, tömören és összefogottan világossá tette a jelenlevők számára, hogy a BBTE miért tartotta érdemesnek Romsics Ignác történészt kitüntetni a díszdoktori címmel.

Dr. Rüszt-Fogarasi Enikő méltatása után Daniel David rektor átadta az oklevelet, a hagyományos, latin nyelvű szöveg kíséretében, ezzel az akadémikus Romsics Ignác hivatalosan is a BBTE díszdoktorává vált. A történész megköszönte a kitüntetést, és elmondta, hogy már legalább egy évtizede intenzív munkakapcsolatban áll a Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel. Köszönetet mondott Rüszt-Fogarasi Enikőnek, Nagy Róbertnek, a Történelmi Intézet igazgatójának, valamint dr. Hunyadi Attilának és dr. Fodor Jánosnak is. Romsics professzor úr a BBTE-n végzett tízévi munkáját „apró darabnak” nevezte „abban a hídban, amely folyamatosan épülni látszik Románia és Magyarország egyetemi tanárok között”. Természetesen azt is elmondta beszédében, hogy az imént kapott címet büszkén fogja viselni, és további sok sikert kíván mind az intézménynek, mind az intézmény valamennyi tagjának, legyen az tanár vagy egyetemi hallgató.

Ezután Romsics Ignác megtartotta magyar nyelvű díszelőadását *Magyar történetírás a 20. században* címmel. A történész elmélyülten foglalkozott

pályafutása során ezzel a területtel. Az előadása kezdetén a modern, vagyis professzionális magyar történetírás intézményrendszerének kialakulásáról beszélt, szerinte a szervezeti keretek megteremtésében az első fontosabb állomás a Magyar Történelmi Társulat 1867-es megalakulása volt. Ebben a tekintetben fontosnak tartja a Magyar Országos Levéltár megalakulásának időpontját is, az 1875-ben létrehozott intézmény azóta is kulcsfontosságú szerepet tölt be a magyar történelem kutatásában. Romsics Ignác kitért Leopold von Ranke munkásságának a magyar történetírásra gyakorolt befolyására. Marczali Henrik is az ő követője volt, rá hivatkozva azt vallotta: „Történelem csak egy van: az emberi szellem fejlődésének története, s a történetírás célja az emberiségen uralkodó eszmék ismerete.” Romsics Ignác megemléltette Pauler Gyula, a Magyar Országos Levéltár első igazgatójának nevét is, aki a történetírás gyakorlásában a pozitívizmust tartotta az egyetlen járható útnak. Szót ejtett Fraknói Vilmosról, aki mélyen hitt az osztrákok és magyarok egymásrautaltságában és az 1867-es kiegyezésben. Az előadásban Szabó Ervin neve is elhangzott, Romsics szerint ő kora valamennyi történetírói áramlatával elégedetlen volt. Szabó Ervin a szocialista történetírók feladatát abban látta, hogy „ki kell söpörni a magyar történelemből a királyok, a hadvezérek, a nagyurak nyüzsgő seregét, egyéni családi érdekekért vívott háborúk leírásait – mindent, amiből a múltat hamisítják, hogy megfertőzzék, hazugsággal itassák az életet, a jelent, a jövőt”.

Romsics Ignác munkái kikerülhetetlenek, ha a magyarság újkori és jelenkori történetét szeretnénk megismerni.

A következőkben Romsics Ignác a tízkötetes *A magyar nemzet története* című történelmi mű fontosságát hangsúlyozta, a tizenhárom szerzős munka szerkesztője Szilágyi Sándor volt. 1920-tól a kutatások a középkor helyett inkább a 18–19. század eseményeire fókuszáltak, ezen belül a nemzetiségi kérdésekre, a nemzet történetére. Romsics kiemelte Szekfű Gyula *Három nemzedék és ami utána következik* című kötetét, amely a 19. századot a hanyatlás korszakaként mutatja be, és a liberalizmust teszi felelőssé a történelemért. Hóman Bálint és Szekfű Gyula nevéhez kötődik

Romsics Ignác (középen) átveszi az oklevelet, jobbján Daniel David, a BBTE rektora, balján Florin Streteanu, a BBTE szenátusának elnöke. Cristian Munteanu felvételei

a *Magyar történet* című monográfiásorozat, a 20. századi magyar történetírás egyik monumentális alkotása. Szellemi és módszertani egységessége kitűnő, mivel két történész tollából származik az egész sorozat: az 1458 előtti fejezeteket Hóman Bálint írta, az azt követő időszak történetét pedig Szekfű Gyula.

A díszdoktori beszéd a továbbiakban a nagy összefoglalások méltatásával folytatódott. A *Magyar művelődéstörténet*et Domanovszky Sándor szerkesztette, aki a kötet célkitűzései kapcsán így fogalmazott: „A politikai események ismeretét föltételezve, inkább a szellem kevésbé élesen észrevehető működésére fogjuk figyelmünket összpontosítani.” Ezek után többek között szó esett Mályusz Elemér munkásságáról is, akinek a szemléletmódjára erős befolyást gyakoroltak a kortárs német történetírói irányzatok. Létrehozta azt a sajátos történetírói szemléletet, amelyet népiségtörténetnek nevezett el, és amely leginkább a '30-as, '40-es években volt népszerű. Továbbhaladva, a második világháború alatt alkotók között mindenképpen említésre méltó Molnár Erik, aki több könyvet szentelt a magyar őstörténetnek, a honfoglalásnak és a középkor marxista szempontú interpretációjának.

„A II. világháború elvesztése és az ország szovjet megszállása ismét új helyzetet teremtett a magyar történetírás számára...” – hangzott el dr. Romsics

Ignác előadásában. Sokan külföldre menekültek vagy kényszernyugdíjazást szenvedtek el, 1948-tól pedig megtörtént „a történetírás lefejezése és szovjetizálása”, a legtöbb régi professzort eltávolították tisztségéből. A Történettudományi Intézet új igazgatója Molnár Erik lett, a Társulat elnöki tisztségét pedig Andics Erzsébet foglalta el, aki élesen bírálta az egész, két világháború közötti magyar történetírást, Engelsre és Marxra hivatkozva. Molnár Erik munkáit ismét kiadták, hozzáalá kítva az új, szocialista történetírás elvárásaihoz. Aki még az országban magyar történetírással foglalkozott, csak az államnak behódolva, illetve az állam által ellenőrizve folytathatta tevékenységét, a történészek nagy része már-már beleroppant a megpróbáltatásokba. Az 1960-as évektől elkezdődött a regenerálódás, a másfél évtizedig tartó mélyrepülés után. A fellendülés időszakában mindenképp említésre méltó Hanák Péter, Katus László, Vörös Károly és Ránki György munkássága. A nagy sorozatmunkák tekintetében a legnagyobb horderejű vállalkozás a tízkötetesre tervezett *Magyarország története* sorozat, amelyből a rendszerváltásig hét könyv jelent meg, viszont a hatalmas terjedelmű miatt mindegyik részt két kötetben adták ki. A sorozat meglehetősen eklektikusra sikerült, mivel egy-egy kötetet számos szerző írt meg,

így szellemiségében nem lett egységes a munka. A rendszerváltás előtt, már 1988-ban megalakult a Hajnal István Társaság, amely módszertanában már sokkal inkább hasonlít a nyugat-európai történetíró iskolákhoz. A korszakváltás fényében folyamatosan új történelmi folyóiratok tűntek fel és történetkutatói intézetek alakultak. 1985-től például folyamatosan megjelent a szegedi szerkesztésű *Aetas*, vagy 1989-től az ismeretterjesztő jellegű *Rubicon*, majd 2000-tól a *Korall* is. Az új történeti intézetek sorát az 1956-os intézet nyitotta meg 1991-ben, amit a Schmidt Mária által irányított XX. és XXI. Század Intézet követett 1999–2000-ben. A Veritas Történetkutatói Intézet 2013-ban jött létre, Szakály Sándor vezetésével.

„Az elmúlt 30 év történetírásának tartalmi értékelésére még korai lenne vállalkozni...” – fejtette ki zárógondolatában a BBTE legújabb díszdoktora. Az előadást gróf Mikó Imrének, a Magyar Történelmi Társulat első elnökének 1867-ben elhangzott intésével zárta: „A nemzeti ábrándokat a történetírásunkból zárjuk ki. [...] komoly küldetésű nemzetnek főként a valóra kell törekednie, tudományban és műveltségben szintúgy, mint a politikai és társadalmi életben. [...] míg történeteinek mesés hajdanán és mithológiai képeken kapkod valamely nemzet, nem illeti meg a férfiasultság díszes címe.”

Szász Rozália

„Valahol Oroszországban...”

A széki Juhos Mihály különös életútja

Juhos Mihály 1925. július 26-án született Kolozs megyében, Szék községben. Négy elemi osztályt járt, ez után az iskolából kimaradt, és Kolozsváron szolgaleányként dolgozott. 1943-ban visszatért szülőfalujába, és 1944 őszéig aktívan részt vett a helyi leventemozgalomban. 1944. szeptember 28-án önkéntesként jelentkezett a magyar hadseregbe. 1945 áprilisától 1948 júliusáig orosz fogságban volt. 1949-től 1951-ig két évig román katonaként szolgált, majd egy év kényszermunkára vitték. 1953-tól különböző helyeken dolgozott: a széki tanácsnál volt gazdasági felelős, a helyi szövetkezethél anyagbeszerző, majd a marosvásárhelyi cukorgyár alkalmazásában termény-, azaz cukorrépa begyűjtő. Ezért a székiektől a „répás” ragadványnevet kapta (Répás Mínya). Később egy kolozsvári építőtelepre szegődött el kubikosként, onnan ment nyugdíjba. Két gyermeke van, egy fia és egy lánya. Unokákkal is megáldotta a sors. Békés, szelíd öregség után 2019-ben hunyt el. Az alábbi elbeszélést eredeti szóbeli és írásos vallomások, valamint riportbeszélgetések alapján a széki tévé szerkesztőjeként foglaltam írásba. Mihály bácsi majdnem szó szerint, páratlan szókinccsel mesélte el az emlékeit. Alább közölt írásos vallomását, valamint a 2005-ben készített videofelvételt továbbra is kegyelettel őrzöm.

„S

*Juhos Mihály a becsületes
nevem, s azért becsületes,
mert minden elődöm
becsületes széki magyar
ember volt.*

okkal jobban szeretlek, mint máskor, / Minden percben rád gondolok százszor. / Valahol Oroszországban, / Valahol Oroszországban. / S arra gondolok, mikor a csillag rám ragyog, / Azt a csillagot te otthon éppúgy láthatod. / Mindig a te leveledet várom, / S csak terólad álmodom az álmom. / Valahol Oroszországban, / Valahol Oroszországban...” – egy dal a múltból, az én múltamból is. Karády Katalin 1942-ben énekelte, s akkoriban ez volt a legnagyobb sláger, amelyet még az olyan szegény szolgaleányok is ismertek, mint én, aki vasárnaponként nagy izgalommal vártam, hogy a kolozsvári Pap utcai moziban ezt újra és újra láthassam, hallhassam. Akkor csak a nagy színésznő szépségét, bűgő, bársonyos hangját csodáltam, s még csak nem is sejtettem, hogy egykor ez a dal ennél sokkal többet fog jelenteni számomra. De kezdjek mindent az elején!

Juhos Mihály a becsületes nevem, s azért becsületes, mert minden elődöm becsületes széki magyar ember volt. Székről tudni kell, hogy egy ősrégi magyar település, amely sok-sok évszázadon keresztül fontos erdélyi sóbányaváros volt. Sajátos, középkorias polgári viseletét és szokásait máig megőrizte, s ma már főképpen erről ismerik. Mi,

székiek, szikieknek nevezzük magunkat – ami a sós földre utal –, s felmenőinket több évszázadra is visszavezetjük. Amikor 1925-ben megszülettem, az én családom sajnos már leszegényedett, és ez főleg annak volt tulajdonítható, hogy édesapám az első világháborúból tüdőlövéllyel érkezett haza, amelynek következtében egész hátralevő életében betegeskedett. A családban hatan voltunk testvérek, a kevéske föld semmi hasznot nem hozott, s az egyetlen pénzkereseti lehetőség a szolgálás volt. Ezért édesanyám már az elemi iskola szüneteiben elvitt engem is Kolozsvárra dolgozni. A négy elemi osztály elvégzése után aztán már teljesen kimaradtam az iskolából, s csakis Kolozsváron dolgoztam, hogy keresetemből fenntartsam magamat, és segítsem a családot. A nehézségek ellenére mégis szép évek voltak ezek, főképpen azért, mert fiatal voltam. A Kolozsváron szolgáló széki ifjúságnak – ebben az időben több százan is voltunk – az volt a szokása, hogy csütörtök és vasárnap délutánonként, amikor kimenőt kaptunk, összegyűltünk a Széchenyi téren, és ott szórakoztunk. Mi, fiúk, a lányoknak udvaroltunk, vagy összeülve nótáztunk, aztán énekszóra táncoltunk, egyfolytában, estig. Ilyenkor a városi lakosok

Juhos Mihály fiatal házasként

is kijöttek a térre, és sétálás közben elgyönyörködtek bennünk, miként ők mondták, „a szép, szíki magyarokban”. Este aztán, akinek lejárt a kimenője, az hazament, aki pedig még maradhatott, mint én is, elment a színházba vagy a moziba. Én nem sajnáltam erre a pénzt, s le nem maradtam volna ezekről semmiért. Itt ismertem meg a nagy magyar színészóriásokat, ekkor szerettem meg egy életre Jávor Pált, Latabár Kálmánt, Kabos Gyulát, Karády Katalint és másokat. A filmekben hallott dalokat egytől egyig mind tudtam, megtanultam.

A bécsi döntés egy fűszerüzletben ért, ahol akkoriban éppen kifutófiú voltam. Jó évek következtek ezután mindenkire, mert magyar világ volt. Velem is csupán csak annyi volt a baj, hogy nagyon vágytam haza, Székre. 1943-ban sikerült is munkát találnom otthon, s egy jómódú gazdához szegődtem el dolgozni. Ekkor alkalmam adódott részt venni a levéltározásban, ahol egy ideig parancsnok is voltam. Széknek ekkor mintegy hat és félezer lakosa volt, így aztán sok-sok ifjú tagja volt ezeknek a nagy kiképzőtáboroknak. Úgy szívóttuk magunkba

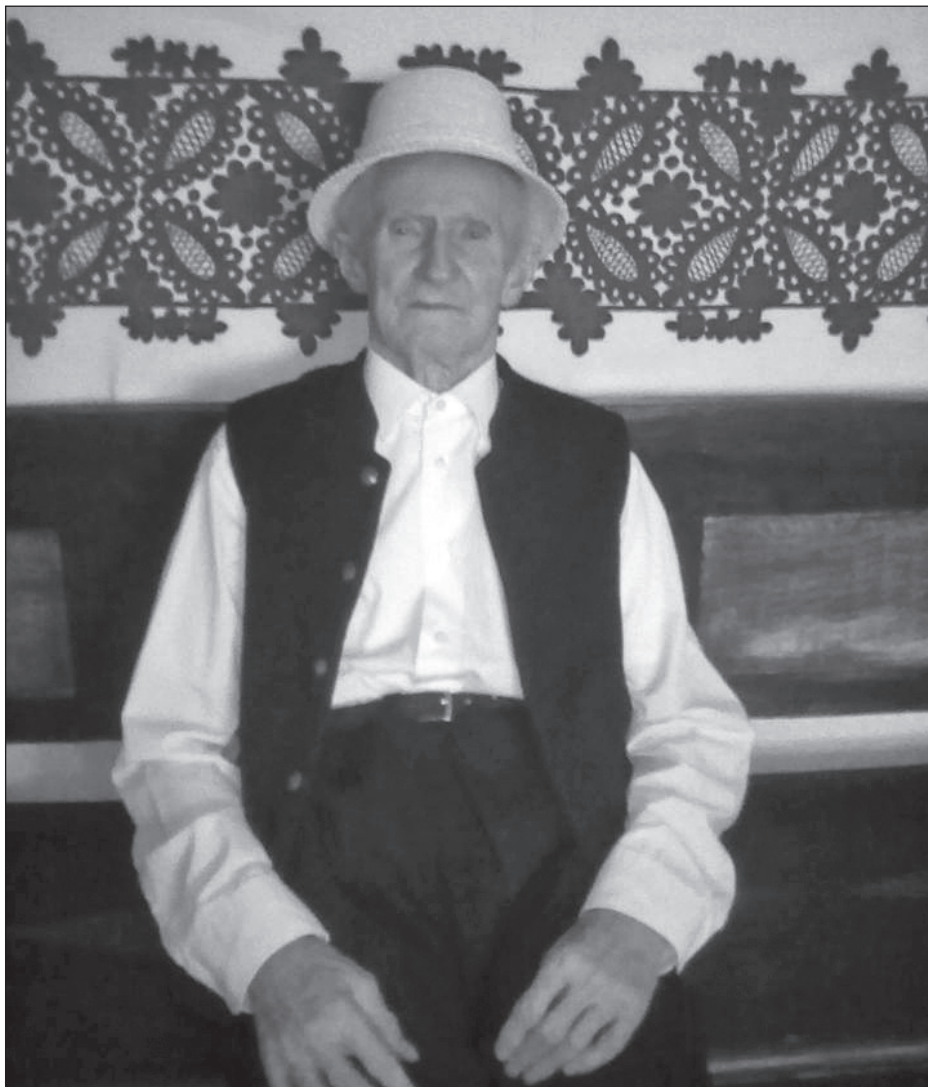
a nemzeti nevelést, mint a szivacs. „Édes Erdély, itt vagyunk, érted élünk és halunk...” – énekeltük torkunk szakadtából, s amit énekeltünk, azt teljes szívből hittük is. Mindannyian, erőnek erejével a frontra kíváncztunk Erdélyért s a magyar hazáért, hiszen csakis a győzelemre tudtunk gondolni. 1944. szeptember 28-án, amikor általános mozgósítás volt, azok a barátaink, akik még nem töltötték be a tizennyolc évet, önként felsorakoztak, hogy bizony ők is mennek árkot ásni, fát vágni, amit kell, csak éppen vigyék őket is, hogy mi, székiek, az összes levante együtt lehessünk, s győzelemre vigyük a haza ügyét. Hát még mi, akik már nagykorúak voltunk, hogyne indultunk volna! Az én baráti körömből tizenhárman azonnal önkéntesként jelentkeztek. Én azokban a napokban töltöttem be a tizenkilencedik évemet, s nagyon lelkes voltam. Bár – igaz, ami igaz – a hozzám hasonlókkal együtt, amikor indulni kellett, kissé mégis elfanyalodtunk, mivel ekkor már legtöbbszörünknek kedvesünk is volt, s tőlük nehezen ment az elválás. Szerencsémre én akkor még nem ígérkeztem el komolyabban senkinek.

Induláskor nagy volt az izgalom az egész faluban. Régi szokás szerint a lányok rozsmaringos, virágos bokré-tát kötöttek nekünk, azt tűztük a kalapjainkba, és a cigánybanda kíséretével, összefogódzkodva és énekszóval meneteltünk a községünk kijárata felé, ahol aztán a Kapus-tetőn istenhozzádot mondtunk egymásnak. „Istenem-istenem, mi lesz most énvelem” – énekeltük. „Fegyver van a vállamon, bajnét az oldalamon, sirathatsz, galambom...” Sok könny hullott akkor a porba, főleg az édesanyák szeméből, de bizony törülgettük a szemünket mi is. Pedig akkor azt hittük, hogy hamarosan visszatérünk. Miután százhuszan gyalogszerrel bemasíroztunk a legközelebbi, azaz a szamosújvári kaszárnyába, este lett. Engem a tizenkét egykorú önkéntestársammal együtt, miután nyilvántartásba vettek, a 112-es lövészszázadba soroltak, és az állomás közelében egy raktár padlásán helyeztek el éjszakára. Az álom azonban nem jött a szemünkre. A városi kocsmában s az utcákon ugyanis már sok mindent halottunk, ki ezt, ki azt mondott, egyesek váltig erősítették, hogy már másnap az oroszok szuronyaiba rohanunk, ezért ijedtünkben még eredeti szándékunkban is meginogtunk, s még a szökést is latolgattuk, de már visszatáncolni nem lehetett.

Ahogy a vonat velünk haladt, rá-rágyújtottunk egy-egy széki nótára, amit a tisztek nagy tetszéssel hallgattak, s meg is dicsértek érte bennünket.

Másnap vonatra raktak bennünket, és elindultunk a sorsunk elébe. A vonaton a tisztek társaságában utaztunk, s ezért finom kosztózásban részesültünk mi is, ami bizony, azokban az inséges időkben jó kedvre derített mindnyájunkat. Ahogy a vonat velünk haladt, újra és újra rágyújtottunk egy-egy szép, régi széki nótára, amit a tisztek nagy tetszéssel hallgattak, s meg is dicsértek érte bennünket, megjegyezve, hogy jó látni ilyen magyar fiúkat, mint amilyenek mi vagyunk. Ez nekünk is jól jött, mert a széki, az olyan, hogy ha jót mondanak róla, akkor arra duplán igyekszik rászolgálni, s ezért a fegyelem s a tisztesség dolgában velünk továbbra sem volt baj. Az út azonban olyan dőcögösen ment, hogy csak október 10-én érkezünk meg Debrecenbe, úgyszólván ezalatt

Juhos Mihály 91 évesen. Képek: Juhos Mihály családi hagyatéka

a fegyelemre is, de még a nótaszóra is volt elég alkalom és szükség. Ki is nótáztuk magunkat bőségesen az elkövetkező évekre is. Végül aztán Budapestre érkeztünk, ahol a kispesti hídnál ért az első bombairadó. Ekkor már kezdtük érezni, hogy a háború nem csak nótaszókból áll. A fővárosból Szombathelyre szállítottak bennünket, de itt már úgy telítve volt a laktanya, hogy kénytelenek voltak kivinni vidékre. Minket, azt a tizenhárom székít, akik együtt indultunk és utaztunk, két kis faluban helyeztek el, Csorna mellett Bágyokban és Szováton. Mint ha csak hazaérkeztünk volna, olyan szeretettel fogadtak bennünket az ottani lakosok. Tiszta szobákban, tiszta ágyakban kaptunk szállást, finom ételeket főztek nekünk, s azt sem tudták, hogyan éreztessék velünk a szeretetüket. Való igaz, hogy mi is azon igyekeztünk, hogy ezt a bánásmódot megháláljuk, és ezért mind egy szálig hasznossá tettük magunkat a gazdaságban s a házi munkákban. Így ért bennünket egy

vasárnap, amikor a házigazdáinkkal templomba mentünk. Ekkor azonban váratlan és igen kellemetlen meglepetés ért. A katolikus pap a szószékről kihirdette a lakosságunknak, hogy mivel mi, erdélyiek, ezenfelül reformátusok, és talán még tetvesek is vagyunk, jó lesz tartózkodni tőlünk, s főleg a lányokat intette, hogy egyáltalán ne barátkozzanak velünk. Hát mi erre nem számítottunk, és annyira megalázva éreztük magunkat, hogy mind egy szálig sorban kivonultunk a templomból. Eddig ilyesmivel mi nem szembesültünk – ugyanis úgy tudtuk, hogy magyar emberből csak egyféle van a világon –, s ez a magatartás nagyon elszomorított. Hát így értékelik az önkéntes katonaságunkat? – gondoltuk felháborodva. Nem is hagytuk annyiban a dolgot, hanem elpanaszoltuk a tisztjeinknek, akik kérdőre is vonták a papot, mi pedig ott tartózkodásunk alatt többé nem mentünk templomba.

Itt ért minket Horthy lemondása és Szálasi színrelépése. A faluban sok

volt a nyilaspárti, élen a pappal, s ezek készek voltak minket azonnal felakasztani. A tisztjeink is jónak látták hát elvinni onnan bennünket. El is mentünk a bakonyi erdőbe lövészárkokat ásni. A karácsony és az újév Bakonyjában ért bennünket, innen indultunk gyalog Sopron felé. 1945. január 6-án óriási hidegben érkeztünk a városba, ahol a 7. tüzerlaktanyában helyeztek el bennünket. Március 3-án este nagy izgalommal vártuk a másnapot, mert vasárnap következett, és zsoldosztás lett volna, meg finom ebéd, ám erre már nem került sor, mert reggel kivезényeltek bennünket a bécsi erdőbe földkunyhókat ásni azoknak a hajléktalanoknak, akiket kibombáztak, és nem volt, ahol meghúzódniuk. Ám 11 órakor már légiriadó volt, és megkezdődött a szőnyegbombázás, amikor késő délutánig 5–10 mászás bombákat zúdítottak ránk, a szakértők szerint mintegy négyezer darabot. Az egész várost szétbombázták, kivéve a zsidó negyedet, ahova érdekes módon egyetlen bomba sem esett. A mi kaszárnyánkat is találat érte, és csupán azon a szárnyon, ahol azelőtt én is voltam, 360-an haltak meg. A városban három hétig tartott a holttestek eltakarítása, amelyben mi is részt vettünk.

Közben az oroszok éjjel, az angol-amerikaiak nappal támadtak. Időnk sem volt sokat elmélkedni a sorsunkon. Március 28-án Ausztria felé indítottak bennünket, hogy így talán elkerüljük az szovjet fogságot. Parancsnokunk, Méllász Lajos hadnagy így szólt hozzánk: „Fiaim! Százszor inkább kerüljünk az angol-amerikaiak fogságába, mint az oroszokéba.” De már elkéstünk, mert ehhez egy nappal hamarabb kellett volna indulni. Útközben már jött a hír, hogy az oroszok Bécs alatt vannak. A húsvét a lajtai hegyek erdejében ért bennünket. Ekkor már nyilvánvaló volt, hogy nagy bajnak nézünk elébe, ezért fegyvereinket elástuk, és úgy mentünk szembe az ellenséggel. Jöttek is azok hamar. Akinek volt mit adnia nekik, az életben maradt, akinek semmije nem volt, azt általában agyonlőtték. Nekem egy kis játékkora volt a zsebemben, amit az útról szedtem fel valahol, a többi széki legénynek is kinek-kinek órája, zsebkése, bicskája, valamije volt a zsebében, ezért mi életben maradtunk. Mintegy 220-an estünk azon a helyen fogságba, nagyrészt erdélyi katonák.

Április 6-án a sopronkőhidai börtönbe kísérték bennünket. A börtönt nem sokkal azelőtt sebtében ürítették ki a németek, akik a foglyokat is elbocsájtották, csak hogy magukat megmenték. Mire mi beértünk ide, az oroszok behajtották

a környékről a rengeteg rabot, és már mindenütt telítve volt. Nekünk azt mondták, hogy ki-ki szerezzen magának helyet, így hát elindultunk szobát keresni. Bárhova nyitottunk be, mindenütt rakva volt, az ágyakon fűrtökben lógtak a katonák. Sokáig keringtünk az emeleteken, járkáltunk és nézelődtünk, hogy hol húzhatnánk meg magunkat. A cellák ajtajára ki voltak írva a rabok nevei, akiket azelőtt a németek ott fogva tartottak, és én el is olvastam néhányat. Megdöbbenésemre egy cella ajtaján ez állt: Karády Katalin. Megjegyzem, én addig nem hallottam arról, hogy őt elfogták, és bezárták. Benyitottam a cellába, amely üres volt, és úgy láttam, hogy régóta zárva lehetett, mert minden érintetlennek tűnt. Az emeleti ágyakon csak szalmazsák volt, az egyik alsó ágyon azonban lepedő is, valamint egy párna és két takaró. Ezt rögtön elfoglaltam, és az egyik takarót hamar magamhoz vettem. Ezután a párna alá nyúltam, ahol meglepetésemre egy Bibliát találtam. Benne Karády Katalin neve állt, és tele volt bejegyzésekkel. Akkor már mindenképpen bizonyos voltam, hogy az ő ágyába kerültem. A többi széki fiút is behívtam a szobába, hogy birtokba vegyük a szállást, s megosszam velük is a felfedezésem örömét. Ők azonban ezzel nem sokat törődtek, inkább az érdekelte őket, hogy hol lehetne egy darab kenyeret is kapni. Rajtam azonban rögtön eluralkodtak az élmények, és izgatottan kezdtem el olvasni a színésznő feljegyzéseit. A lapok aljára és széleire röviden leírta szenvedéseit, és azt, hogy minden megpróbáltatása amiatt volt, mert visszautasította egy bizonyos német tiszt szerelmét. A tisztnek a neve is le volt írva, de már elfelejtettem. Máig is tűnődöm azon, hogy vajon akarattal hagyta hátra a könyvet azért, hogy majd valaki megtalálja és elolvassa, vagy ott felejtette, mivel nagyon kellett sietnie, amikor kiszabadították? Ez már örök rejtelem marad.

Három hétig aludtam a színésznő ágyában, olvastam a feljegyzéseit, és közben emlékeimben felidéztem a kolozsvári moziban róla látott felvételeket. Ekkor már egyre inkább nyilvánvalóvá vált előttem, hogy bizony nem fognak hazaengedni, mert Oroszország vár ránk. Április 28-án 600 magyar és 1400 osztrák-német katonával együtt vonatra raktak bennünket, és útnak indítottak Szibéria felé. Én magamhoz vettem a takarót és a Bibliát, amit szüntelen a keblemen hordtam. Szegeden karambolozott a szerelvényünk, amikor is egyes vagonok ajtaja kinyílt, és ennek következtében 250 katonát meghalt. Ekkor többeknek sikerült elmenekülniük,

s így némelyek megszabadultak, de sajnos mi nem kerültünk ebbe a szerencsés helyzetbe, mert a mi ajtónk zárva maradt. Így aztán még 24 napig utaztunk egyfolytában Szibéria felé. Akik az éhségtől vagy a betegségtől meghaltak, azokat időnként kidobták a vagonokból, s a létszámot úgy pótolták, hogy akiket egy-egy állomáson elkaptak, felhajították közénk. Így az út végére különféle nációkkal szaporodtunk, és így került a vagonunkba egy cigány is, aki magával hozta a hegedűjét, amivel aztán a fogságban gyakran felvidított bennünket. A nagy marhavagonokban annyian voltunk, hogy csak oldalra feküdve vagy lábunkon állva fértünk. Ébren kellett örködnöm, hogy a takarómat el ne lopják, s a Bibliát teljesen szét ne marcangolják, mert a társaim, hol kérve, hol kéréstelenül, mindegyre kitéptek belőle egy-egy lapot, hogy a szalmaaljból, amit alánk raktak, szivart sodorhassanak belőle. Ilyenformán a fogságom alatt rövid időn belül teljesen széthordták, és elfüstölték az egész könyvet. Nem ellenkezhettem, mert akkor halálra vertek volna. Úgy éreztem, hogy minden egyes lappal a szívemet tépik ki, s fülemben csengett a színésznő bársonyos hangja, ahogyan énekel. Ám semmit sem tehettem. De a takaró, amit összetűrve a derekamon hordtam, bár foszlányaiiban, majdnem négy évig kísérte végig az életemet.

A szinte egy teljes hónapig tartó utazás után szédelegve szálltunk ki a vonatból, a vadidegen tájon. Amikor körülnéztünk, azt gondoltuk, hogy éppen a világ végén vagyunk. Kétezer szerencsétlen, legyengült katona vonult velem együtt át gyalog a Ladoga-tó jegén, hogy Karéliába, az Onyega-tó közelében lévő Szegezszára, az 1112-es gyűjtőlágerbe vigyenek bennünket. Itt hatalmas, elhagyott épületekbe voltunk összezsúfolva, amelyekben nem volt sem ajtó, sem ablak, s ahol, bár már nyár közepe volt, úgy fáztunk, hogy a legyengült testünket nem tudtuk mivel védeni, melegíteni. Ezen a helyen mintegy négy-öt ezren lehettünk, és innen osztottak ki bennünket munkára. Én földművesnek vallottam magam, mert az voltam, így hát egy kolhozba kerültem. Eleinte traktorok hiányában az ekét kellett vontassuk haton vagy négyen, ami rendkívül nehéz volt. Az örök, főleg a fiatalabbak, durván bántak velünk, ha nem húztunk eléggé. Az orosz asszonyok velünk együtt, vállvetve dolgoztak a földeken, ahol répat és krumplit termeltünk. A hideg időjárás miatt a termést szeptemberben már a hó alól takarítottuk be.

Esténként bizony nem volt kedvünk nótázni. Reggelente riadtan számoltuk

össze a halottakat, s nekem sem igen jutott eszembe Karády Katalin hangja, s ha néhanapján mégis felidéztem, csak keserű könnyeket csalt a szemembe... Szerencsémre hamar kezdett rám ragadni az orosz nyelv, így aztán tolmácsként ki-kivettek a nehéz munkából. Ez még másoknak is hasznára vált, mert rajtam kívül még egy széki fiú, Erdei Márton szintén nagyon hamar és jól megtanulta a nyelvet, és ő ennek köszönhetően egészen a lágerparancsnokságig vitte. De én sem vittem aztán nagyon rosszul, mert érintkezni tudtam az ottani lakosokkal, akik általában nagyon jószívűek voltak, és gyakran kíségettek egy-egy falat étellel. Ez több alkalommal is megmentett a haláltól. A foglyok azonban hulltak, akár a legyek. A mindennapos korpalevesből és kevéske halból nem sok erőt tudtunk nyerni. Csontsovány testünkön alig bírtuk a pufajkát cipelni, de mégis keményen kellett dolgozni a gyakran mínusz ötven fokos hidegben. A betegség és a halál kaszált a sorainkban. Én is 39 kilóra fogytam. Két alkalommal estem tifuszba, és több alkalommal tüdőgyulladásba, úgyhogy senki sem adott volna az életemért egy lyukas garast sem. Ám mindemellett megmaradtam, s Issten kegyelméből és a jó német fogolytárs orvosainknak köszönhetően, valóságos csodaként, megmaradt a többi széki fiú is. (Egy alkalommal egy éjszta orvos segített rajtam, mert észak is voltak a táborban, mégpedig négyszázan, amiből megmaradtak húszan.)

Esténként bizony nem volt kedvünk nótázni. Reggelente riadtan számoltuk össze a halottakat, s nekem sem igen jutott eszembe Karády Katalin hangja.

Három év múltával engedélyt kaptunk arra, hogy levelet írassunk haza, és néhány alkalommal írtunk is, de választ én csupán kettőt kaptam. Ebben anyám egy szót sem ejtett az otthoni bajokról, sem az édesapám haláláról, csak azt írta, hogy bízzunk a Jóistenben, hogy megszabadít. Hát, ami azt illeti, ez a reménység rám is fért, nagyon. Egy alkalommal úgy rám tört az elkeseredés, hogy szinte a kényszerzubbony lett az öltözékem, s a társaim is elboronálták, hogy most már ez lesz a vesztem. Hírét vettem ugyanis, hogy néhány fogolynak

Míves kovácsoltvas-sarok a széki templom egyik ajtaján. Benkő Levente felvétele

sikerült kitörnie és elmenekülnie a lágerből, mire én szörnyen kétségbeestem, hogy én miért maradtam le erről. Mikor azonban bánatomban odáig jutottam, hogy már a rángógörccs környékezett, egyszerre eszembe jutott, hogy jó lesz talán egyet imádkozni is. Meg is tettem, és láss csodát, a kétségbeesésem azonnal megszűnt, én meg elaludtam. Másnap reggel arra a hírre ébredtem, hogy éjjel a szökevény társaimat elfogták, és kivégezték. Ekkor megértettem Isten akaratát és üzenetét. Azontúl soha többé nem lázadoztam a sorsom ellen, hanem próbáltam imádkozással segíteni magamon. Meg is jött a hatása, minden alkalommal.

A napok és évek csak teltek egymás után, s a rabok száma egyre apadt. Az eredeti ötezerből már alig maradtunk ötszázan. Én a fakitermeléshez kerültem, úsztattuk le a fákat a nagy csatornákon, ki a Jeges-tengerre. Nekem az volt a feladatom, hogy a rakomány kampóját összekapcsoljam a vontatószálllyal. Nagyon kellett figyelni, állandóan résen lenni, pontosan kellett dolgozni. Azután papírgyári munkás lettem, ahol valamivel könnyebb lett a sorsom, de itt is volt veszély. Egy alkalommal majdnem végzetes áramütést kaptam, az orvos szerint rendkívüli erős volt a szívem, azért bírtam ki. Ilyenkor nagyon távoli álomnak tűnt az, hogy valaha is viszontláthatom a szülőházamat.

1948 elején már kezdték rebesgetni, hogy talán mégis hazaengednek minket. Kérdésekre azonban az volt a főnök válaszsa, hogy még ha másokat haza

is engednének, én a termelésből semmiképp sem mehetek 1951-ig, az ötéves terv leteltéig. Hát ezek után már nemigen tudakozódtam többé, csak dolgoztam. Tudtam, hogy az emberek ötéves tervével csak Isten terve állhat szembe, azt meg úgysis csak egyedül Ő ismeri. El sem tudtam hinni, amikor 1948. július 20-án este közölték velünk, hogy másnap hazaindítanak. Ez már teljesen hihetetlennek tűnt mindannyiunk számára, akik még megmaradtunk. A vagonok padozatát mohával béleltük ki, így készültünk fel a hosszú útra, és aztán valóban elindult velünk a szerelvény. A valamikor népes lágerből alig maradtunk néhányan, de mintha nem is emberek, hanem kísértetek lettünk volna. És lássanak csodát, mi, a széki tizenhárom még mindig együtt voltunk, együtt kísértük egymást jóban, rosszban. Útközben egy-egy állomáson tudakozódtunk a földijeinkről, így rendre még más székiekkel is találkoztunk. Úgy látszik, valóban nem akármilyen fából voltunk faragva, mert sok erő lakozott bennünk, hogy annyian megmaradtunk, holott más táborokban magyarok ezrei s székiek százai lelték halálukat. És az is hihetetlen, hogy anynyi minden után még mindig volt bennünk erő és kedv a nótázáshoz is, mert – hogy magunkat meg ne hazudtoljuk – alig kerültünk össze megint, máris énekelni kezdtünk. Ezt fűjtük: „Édesanyám fehérre meszelt háza / Négy évig volt sötét, fekete gyászba, / Addig volt az sötét, fekete gyászba, / Míg a fia szenvedett a messzi orosz fogságba”, „Édesanyám, adjon Isten jó estét, / Hazajöttem, mint egy váratlan vendég. / Örömére jöttem

haza, nem búra, / Messze Oroszországból lettem megszabadulva.”

A végleges szabadság azonban még sokáig váratott magára. A határon ugyanis választanunk kellett, hogy a régi hazánkba, azaz Magyarországra kéredzkedünk, vagy az új országunkba, Romániába megyünk. Mi csak annyit tudtunk, hogy mindenáron Székre akarunk menni, s így is mondtuk be, ezért hát Romániába küldtek minket, mivel Szék most már odatartozott. Néhányan közülünk az utolsó percben aztán mégis Magyarországot választották, nem tudva beleygőződni az új helyzetbe, de én ezt nem is latolgattam, hanem indultam Szék felé. Akkor nem számoltam azzal, hogy emiatt ki tudja, mi vár majd rám, és jó is volt, hogy nem tudtam erről semmit. Az új román államnak ugyanis eszébe jutott, hogy én csak Horthy Miklós katonája voltam, ezért még jóformán meg sem melegegtem, rögtön besoroztak két évre román katonának. Ezen kívül a magyar önkéntesség miatt még külön egy év büntetőszolgálatot is róttak ránk. Még jó, hogy közben egy-egy kis időre hazaengedtek szabadságra is, így ezalatt meg is nősülhettünk, akik akartunk. A családtól való elválás azonban még rosszabbul esett. A legnehezebb munkaszolgálatra vittek bennünket, székieket, a bányákba és a Duna-deltába csatornát ásni. Hát itt aztán megtanultam jól románul is. Gyakran román–magyar–orosz tolmácsként vették igénybe nyelvismereteimet, ez gyakran kimentett a nehézség alól. Végül 1953-ban szereltem le, 28 évesen, éppen a születésem napján, kilenc évvel azután, hogy bokrétásan elhagytam a falum határát. Hosszú volt, de az életem ennél is hosszabb lett. Volt időm dolgozni még eleget. A kevéske öröm mellett még annyi, de annyi bánatot is át kellett élni. Most, amikor ezeket az emlékeket elmondom és leírom, éppen nyolcvanéves vagyok. Születésnapomra a széki tévé látogatott el hozzám, hogy riportot készítsen rólam. Egyeseket érdekel a történetem. Nincs is már egyéb érték az életemben. Vajon vannak még hátra napjaim? Ezt is csak a Teremtő Isten tudja. Úgy megacintosodtam (megedződött – szerk. megj.) Oroszországban, hogy talán még a Jóistennek is nehéz kigyomlálni engem ebből a földből. A legjobb azonban az, hogy végül mégiscsak a szülőföldből kell kigyomlálnia, és nem Szibériából. Ez a legnagyobb kegyelem, amit kaphattam. Ami még hátravan, azt most már nyugodtan tölthetem az emlékeimmel, amelyek örökre ott vannak valahol Oroszországban...

Suba László

Művészet és erkölcs

Sok művész állította, hogy a művészet és az erkölcs szoros kapcsolatban áll egymással, mások a művész felelősségét hangsúlyozták ki jobban. Ezzel a témával Henri Matisse, Mattis Teutsch János, Jakobovits Miklós művészeti írásaiban is találkoztam. Első pillantásra nem könnyű ennek a kapcsolatnak a kimutatása, mivel nem erkölcsi célzatú alkotásokról van szó. A válasz a filozófusok, művészettörténészek munkáiból olvasható ki.

Azt tudjuk, hogy a legrégebbi koroktól fogva léteztek erkölcsi normák, az idők során ezek többnyire hasonlók maradtak, viszont minden korszakban más és más értelmezést kaptak. A kérdés egyszerűen az, hogy mi a jó, és mi a rossz. A jogi normák kötelezőek a társadalom tagjai számára, de az erkölcs a szabad véleménynyilvánítás körébe tartozik. Jelentőségét az antik filozófusok is bizonyították, és etika néven a filozófia részévé tették. Lássuk, korunk filozófusai, írói miként vélekednek az etika és a művészet kapcsolatáról.

Nicolai Hartmann filozófus szerint értékekről van szó, amelyek az érzelmek közvetítésével érthetők meg a legjobban. Itt hozzátehetjük, hogy a művészetek is érzelmek útján érik el hatásukat, és a nem racionális gondolkodás segítségével. Az erkölcsi tettek csak közösségekben kapnak értelmet.

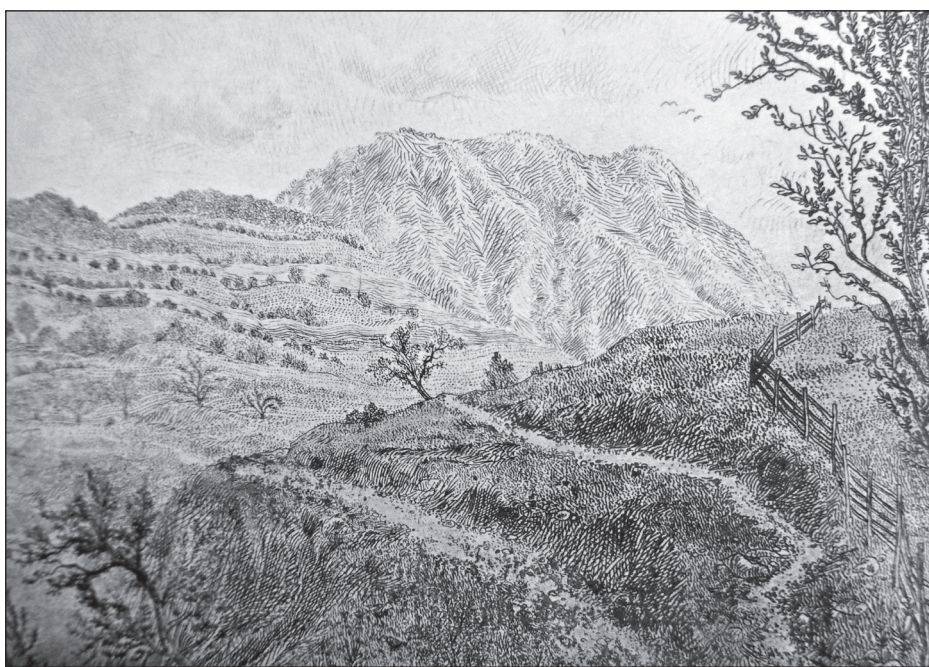
Martin Heidegger azt állítja, hogy az etika nem az elméletekből következik, hanem a mindennapi életből. Lelkiismeret dolga, hogy önmagunk legyünk, és ne mások parancsára hallgassunk. A választás a művészet és az erkölcs esetében szabadon történik. Az etika minden alkotásban megtalálható.

Hans-Georg Gadamer filozófus szerint aki helyesen ítél, az együtt gondolkodik a vele szemben állóval, és egy hozzátartozási viszonyt kell kialakítania.

Søren Kierkegaard már feladatként tekinti a morális viselkedést, amikor azt mondja, hogy embernek lenni nem tény, nem adottság, hanem feladat.

Cs. Gyimesi Éva *A teremtett világ* című könyvében (Bukarest, 1985, Kriterion) az irodalmi alkotók szempontjából tárgyalja a morál kérdését. Az irodalmi alkotások mind a humanizmus szellemében születnek. Az alkotás folyamata az egyéni szabadság megnyilvánulása, ami a befogadóra is kiterjed. Mivel az alkotás teremtett világ, kifejezésre jut a *van*, a *lehet* és a *kell* is, ezzel a társadalmi mozgásteret bővíti új igényekkel és célokkal. A művészet igazi értéke a katarzisban, az átélésben jelenik meg, amit az ókori görög filozófusok kifejtettek az ókori művészetek kapcsán.

Lukács György etikájára is hivatkoznék az egyetemes nembeliség megfogalmazásával. A nagy alkotók felül tudnak emelkedni az egyedi helyzeteken, átfogva az emberiség gondjait. Ha Petőfire gondolunk, akkor tudjuk, hogy a világszabadság gondolata foglalkoztatta. Ady Endre és József Attila költészetében is határozottan látni lehet, hogy a magyarság, valamint

Erdélyi táj. Gross Arnold (1929–2015) grafikája

Napraforgók (részlet). Vincent van Gogh (1853–1890) festménye

az emberiség gondjait is magukénak érzik: „Dunának, Oltnak egy a hangja”, vagy: „Mikor fogunk már összefogni? / Mikor mondunk már egy nagyot, / Mi elnyomottak, összetörtek, / Magyarok és nem magyarok?”. De Kosztolányi sorai is felkavarók érzelmileg: „Csak egy ember. (...) De nézd meg közelebbről. Mindegyik remekmű. / Szemében a szenvedés és szeretet utáni vágy. / Lelkében tapasztalat és ezer emlék, akár a tiédben. / Fején pedig a koponya, mint egy királyi korona. / Minden ember király.”

A képzőművészekre vonatkoztatva az etika problémájával kapcsolatban Vincent van Gogh levelei jutnak eszembe, amelyekből láthatjuk, hogy nála a művészet és az élet egységet alkot. A parasztok életéből merített munkáiból kiviláglik irántuk tanúsított együttérzése, amit szavakban is kifejtett. A kompozíciót, a rajzot, a színeket mind ennek az érzésnek a szolgálatába állította. Nálunk a nagybányai művésztelep festői a táj, az ég színeinek hatása

alatt alkottak. A gyergyói, csíki festőket, mint Nagy Imrét vagy Márton Árpádot nemcsak a táj, hanem a vidék embere is megihlette. A modern művészettel kapcsolatban Umberto Eco gondolatait idézném, aki azt írja, hogy a művészet legitim módon elsősorban a művek szerkezete révén tesz állításokat. A műalkotás megalkotottságának módjában szólal meg, és nem témáján keresztül. Láng Eszter képzőművész szövegét idézem: „Nemcsak a realista ábrázolásmód képes megidézni a természet nagyszerű és félelmetes hatalmát, hanem az elvont geometrikus képek is visszatükrözhetik határtalan és felfoghatatlan erejét” (*Flash Art*, 2014, 2–3.).

Cs. Gyimesi Éva felhívja a figyelmet arra, hogy a művészeti alkotások megítélésénél az elsődleges szempont a formai megvalósítás, az esztétikai érték. Az etikai, történelmi, és más értékek ennek a fő szempontnak rendelődnek alá. Tehát a műalkotások célja nem az erkölcsi példaadás. Eugen Ionescu drámaíró

az alkotót a tanú szerepében látja, aki nek nem ítéletet kell mondania, hanem feltárnia a tényeket. A befogadó, a néző segít a mondanivaló kifejtésében.

*...a fejlődés a kultúra
által valósulhat meg,
amiben szerepet kap
az irodalom és az összes
többi alkotás. Az alkotók
a képzelet segítségével
átlélik, meghaladják
a korukat.*

Richard Rorty, korunk amerikai filozófusa szerint a fejlődés a kultúra által valósulhat meg, amiben szerepet kap az irodalom és az összes többi alkotás. Az alkotók a képzelet segítségével átlélik, meghaladják a korukat, segítik az ember morális fejlődését.

Dáné Tibor Kálmán |

„Csak a derűs órákat számolom”

Könyv a napórákról

Az EME Tudomány- és technikatörténeti füzetek sorozatában megjelent kötet igazi csemege az Erdély művelődéstörténete iránt érdeklődők számára.

Nem mondható el, hogy az elmúlt három évtizedben a hazai magyar könyvkiadásunk elkényeztette volna olvasóit az erdélyi tematikájú tudomány- és technikatörténeti kiadványokkal. No meg tudományos ismeretterjesztő előadásokkal is ritkán jelentkeznek hazai magyar szakemberek, igaz, az internet világában megjelenő érdekesebbnél érdekesebb, látványos filmekkel, a legmodernebb tudományos előadásokkal nehéz felvenni a versenyt. Az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) és az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (EMT) azok az intézményeink, amelyek még „állják a sarat”, időnként különböző előadásokkal és kiadványokkal próbálják pótolni hazai magyar művelődési életünknek ezt a hiányosságát. Ezért dicséretes az EME *Tudomány- és technikatörténeti füzetek* című könyvkiadói vállalkozása, továbbá az EMT szerkesztésében 2004 óta megjelenő *Historia Scientiarum* című, évente jelentkező, ugyancsak hiánypótló kiadványsorozata, amely sajnós csak az egyesület honlapján érhető el.

Az EME *Tudomány- és technikatörténeti füzetek* sorozatának a 2020-ban megjelent 14. kötete* igazi csemege mindazok számára, akik érdeklődnek Erdély művelődéstörténete iránt. A kiadvány messze túlszárnyalja a sorozat által hirdetett füzetméretet, hisz tekintélyes terjedelmével – 420 oldalával – egyértelműen azt sugallja, hogy a téma szempontjából nem hétköznapi kiadványról van szó. Miholcsa Gyula az erdélyi napórákról előzetesen már megjelentetett egy rövid dolgozatot az EMT *Historia Scientiarum* 16/2018. kiadványában, mely valóban füzet terjedelmű, ugyanakkor egyéb témájú dolgozatot is tartalmaz, valamint egy ismeretterjesztő filmsorozatban is bemutatta ezeket a hazai ősi időmérő eszközöket. A kötetet átolvasva meggyőződhetünk

a szerző sokoldalú természettudományos felkészültségéről (alapvégezettsége fizikus), valamint az oktatásban szerzett tapasztalatairól (nyolc évig tanított), mert könnyed, didaktikus módszerrel vezeti be az olvasót nemcsak a különböző típusú napórák működésébe, hanem azok megtervezésébe is. Ismeretterjesztésben való jártassága is tetten érhető a kiadványban, hiszen közérthető stílusával a nehezebb, tudományos kifejezéseket is könnyed, oldott magyarázattal teszi érthetővé. Tudományos ismeretterjesztő munkái korábban is jelentek már meg (*Labirintus*, Marosvásárhely, 2001, *Ember és környezet – Fizika a természetben*, Marosvásárhely, 2003), valamint kisfilmekkel is jelentkezett, csak néhány címet említve: *Az üvegyártás története*, *A vas története Erdélyben*, *Erdélyi vízimalmok*, *Erdélyi napórái* – 1991-től ugyanis Miholcsa a Román Televízió Magyar Adásának volt a munkatársa. Nem utolsósorban ismeretterjesztő és logikai fejtörő rovatot jegyzett a *Krónikában* és a *Népúj-ságban*, valamint a Marosvásárhelyi Rádióban. Jelen kiadványának egyik erénye, hogy szerzője éveken keresztül gyűjtötte Erdély napóráiról az adatokat, és azokat a legaprólékosabb helyrajzzal mutatja be (ideértve a GPS-koordinátákat is), azaz hogy milyen településen, milyen körülmények között, például milyen épületek falán lehet megtalálni ezeket, és megjegyzi azt is, a napórák jelenleg műszakilag milyen állapotban vannak, azaz használhatóak-e ma is időmérésre, vagy sem. Hogy mi ösztönözte Miholcsa Gyulát könyve megírására, azt az általa jegyzett előszóból tudhatjuk meg:

„Az utóbbi évtizedekben lehetőség nyílt épített örökségünk számbavételére, és esetenként megmentésére. Van egy olyanfajta örökségünk, amire eddig

TUDOMÁNY- ÉS
TECHNIKATÖRTÉNETI
FÜZETEK

MIHOLCSA GYULA

ERDÉLY NAPÓRÁI

nem figyeltünk fel, sőt, teljesen elhanyagoltuk. Pedig nap mint nap ott van a fejünk fölött, és hajdan az emberek többször is ránéztek, ugyanis ez szabta meg közösségeink életritmusát. (...) Jelen könyv célja számba venni és bemutatni az Erdélyben (2020. szeptember 1-ig) fellelt napórákat, felhívni a figyelmet ezen elhanyagolt és sokszor veszélyben levő értékeinkre, továbbá feleleveníteni a napórákultúránkat. Ugyanis az erdélyi magyarság és szászság körében igenis létezett egy napórákultúra, amit először a vallásos, majd a polgári szükségletek alakítottak ki.” Valamint: „A napórákultúra kezd lassan felelevenedni, új napórák készülnek, és ma már majdnem minden nagyobb erdélyi városban találunk 2000 után készült

napórákat is. Ezt a folyamatot is szeretnénk segíteni a könyvvel, hiszen a napórákésítés talán a legkomplexebb hobbi, ugyanis személyiségünk három fontos területét fejleszti: el kell képzelni a napóra formáját és kinézetét (esztétikai érzék), meg kell tervezni a szerkezetét (matematikai és csillagászati elméleti ismeretek, számítások), végül el kell készíteni (barkácsolás, kézügyesség).”

A téma aprólékos kidolgozását igazolja, hogy a több mint 400 oldalas kötet négy fő fejezetből, azokon belül számtalan, tovább tagolt alfejezetből áll, a kötetet függelék, helységnévmutató és gazdag könyvészet egészíti ki. A kiadványt román és angol nyelvű kivonattal, illetve háromnyelvű (magyar, román és angol) tartalomjegyzék zárja.

A napóra című első fejezet alfejezetei: Rövid időmérés-történet, A napórák szerkezete, A napórák működése. Megismerhetjük a napórák helyét és szerepét az időmérés vázlatos történetének leírásában, a legrégebbi időktől napjainkig (hiszen ezeket már az ókorban is használták), ennek az időmérő eszköznek a viszonyát a középkorban megjelenő mechanikus órákhoz, de megtudhatjuk azt is, hogy mi a helyi, a vasúti és a zónaidő, valamint azt, hogy miért volt fontos a nyári időszámítás bevezetése. A napórák szerkezetének bemutatásakor megismerhetjük az árnyékvető (gnómon vagy stylus) rendeltetését, valamint az óralap jelentőségét, amely általában egy sík felület, de lehet akár gömb vagy henger alakú is. Az épületre szerelt napóra esetében a szerkezetet és az óra működését a fal deklinációja (az a szög, amit a falra húzott merőleges a déli iránnyal bezár) határozza meg, ami az óravonalak dőlésszögét is megszabja. A földgolyó időzónákra osztása egyértelműen kihatott a napórák készítésére, főleg az óravonalak megszerkesztése szempontjából. A *Napórák működése* című alfejezetből megtudhatjuk, hogy a pontos időmérés szempontjából hogyan kell beépíteni a napórába a longitudinális korrekciót, és miként kell alkalmazni az időegyenlet-korrekció táblázatot.

Erdélyben a napóra kultúrája nem rendelkezik nagy hagyománnyal, hozzávetőleg a 15. században jelentek meg először a templomok falán.

A kötet második fejezetének címe: *Az erdélyi napórák jellemzése*. Ezt a tárgykört négy tematikus alfejezetben fejti ki a szerző: *Erdélyi napóra-kronológia*, *Az erdélyi napórák kultúrköri jellemzői*, *Hol található Erdélyben napórák?* és *Milyenek az erdélyi napórák?* Erdélyben a napóra kultúrája nem rendelkezik nagy hagyománnyal, hozzávetőleg a 15. században jelentek meg először a templomok falán, és minden bizonynyal a különböző szertartások idejének a kijelölésében játszhattak szerepet – tudjuk meg a hazai napórák kronológiája téma kifejtéséből. Továbbá kiderül ebből az alfejezetből, hogy a 18. századtól kezdve megjelentek ezek az időmérő eszközök civil építményeken is,

Napóra a kolozsvári Sétatér nyugati végén. Dáné Tibor Kálmán felvétele

kastélyokon, kastélykertekben, udvarházakon. Aztán a 19. században középületeket – városházákat, iskolákat – is kezdték napórával díszíteni Erdélyben, és a mai napig – az idő múlásának szimbólumaként, főleg kuriózumképpen – terveznek és kiviteleznek ilyen időmérő eszközöket. Az *erdélyi napórák kultúrköri jellemzői* című, igen rövid, de nagyon tömör, kultúrtörténeti jellegű alfejezetet teljes egészében idézzük: „Az erdélyi napórákat elsősorban a kulturális jellemzőik szerint fogjuk tárgyalni, hiszen ez meghatározta a napórák használatát. Mindez elsősorban a régebbi napórákra érvényes, ugyanis az újabbakat már mindenhol helyesen szerkesztik. Így megkülönböztetjük a »katolikus/református/unitárius« napórákat, amelyek a magyar közösség épületein található (templomok, kolostorok, iskolák) és az »evangélikus« napórákat, amelyek a szász vidékeken, szászok által használt épületeken található. »Ortodox« napórákról nem beszélhetünk, hiszen a románokra nem volt jellemző a napórák készítése. Amikor az erdélyi ortodox egyház nagy része egyesült a római katolikus egyházzal (1698-ban), és létrejött a görögkatolikus egyház, akkor a katolikusoktól átvett szokások szerint néhol a napóra divatja is átment, és napóra került a román görögkatolikus templomokra is (Újradna, Bozovics).” A *Hol található Erdélyben napórák?* című alfejezet rövid statisztikát nyújt az olvasónak, főleg arról, hogy számszerűen milyen elosztásban találhatóak meg az erdélyi napórák a különböző épületeken vagy más helyszíneken, főleg templomokon,

de kastélyokon, kastélykertekben, udvarházakon, középületeken, magánjellegű építményeken. A *Milyenek az erdélyi napórák?* alfejezetben a hazai napórák általános jellemzésére tesz kísérletet a szerző. Abból indul ki, hogy: „A napórák általános jellemzésénél elsősorban a szerkesztés helyességét fogjuk szem előtt tartani, ugyanis ebből lehet következtetni a kor kulturális helyzetére, technikai fejlettségére. Érdekes módon ez az osztályozás feltűnően egybevág a kultúrköri osztályozással, és pedigrig: a szászok által készített napórák majdnem mindig helyesen vannak meg szerkesztve, a magyarok által készített kevesbé.” Szóval főleg a szerkesztés szemszögéből ismerjük meg a hazai napórák felépítését, azon belül a gnómon (árnyékvető) elhelyezését, az óralap kirajzolását (arab vagy római számok használatát, az óravonalak berajzolását, a fal deklinációjának a pontos ismeretét), a nyári időszámítás használatának figyelembevételét, a hivatalos idő és a helyi idő átszámításának a jelentőségét az időmérő szerkezet pontosság szempontjából. A kötet ezen fejezetét az erdélyi napórákról eddig megjelent cikkek és könyvek számbavételével zárja a szerző.

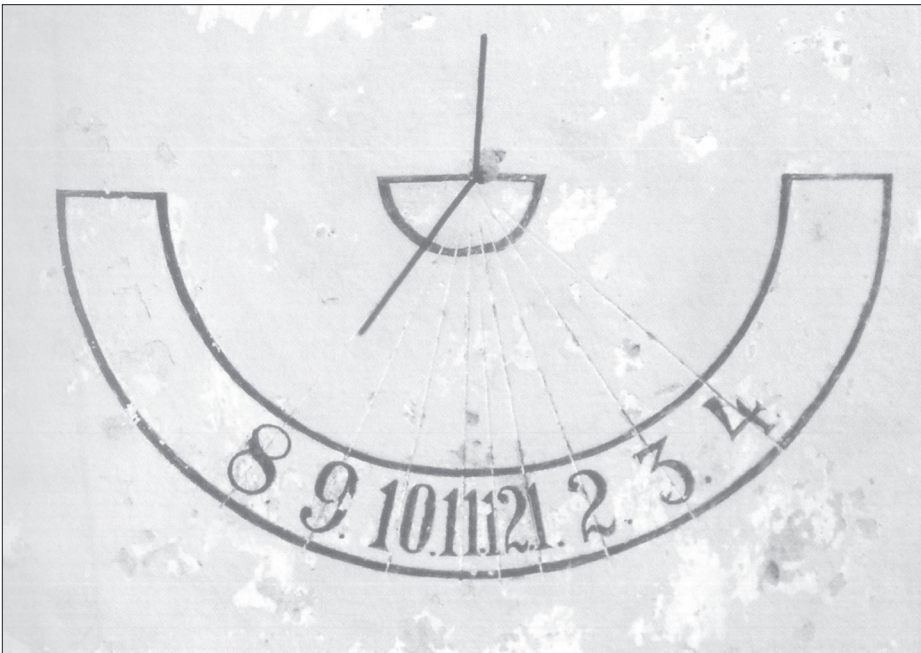
Miholcsa Gyula: *Erdély napórái* című könyvének törzsanyagát a harmadik fejezet teszi ki (45–374. oldal), amelyben a szerző egyenként, részletesen mutatja be a hazai napórákat, gazdag fényképanyaggal dokumentálva. A kötet *Erdély napóráinak leírása* című harmadik fejezetében 193 ilyen ősi időmérő eszközt ismertet az író, amelyeknek

száma megyei lebontásban: Hargita 35, Kolozs 27, Maros 23, Kovászna 18, Fehér 17, Brassó 13, Szeben 12, Beszterce-Naszód 9, Temes 8, Arad 7, Szatmár 5, Hunyad 4, Krassó-Szörény 4, Máramaros 4, Bihar 3, Szilágy 3. Valamint van még egy napóra, amelynek nem ismeretes a helyszíne, feltételezhetően valamikor egy szászöldi evangélikus papilak homlokzatát díszíthette, erről készített felvételt korábban egy turista, és juttatta el szíveségből a kötet szerzőjének – azonban elfelejtette, melyik településen készült a fotó. A 193 bemutatott napórából sajnos, 30 már nem létezik, a még meglévő 163 időmérő eszköz pedig 138 helyszínen található, hiszen van olyan helység, ahol két vagy több ilyen eszköz is fellelhető. Idézzünk egy gyorsleltárt, amit a szerző állított össze ebben a fejezetben: „A létező 163 napóra közül több mint fele, 84 napóra vallásos jellegű épületen van, templomon vagy parókián (46 katolikus, 13 református, 13 evangélikus, 3 unitárius és 9 ortodox), 79 pedig civil épületen (33 magánházon, 16 parkban, 11 valamilyen hivatali épületen, 8 múzeumban, 8 iskolán és 3 kastélyépületen). Ha ezekből levonnánk a legújabb 48 napórákat (amelyek 2000 után készültek, mind civil épületekre), akkor megkapnánk egy Erdély valóságát jobban tükröző, körül-

**Amikor létrejött
a görögkatolikus egyház,
a római katolikusoktól
átvett szokások szerint
néhol napóra került
a román templomokra is.**

belül 3:1 arányt a vallásos jellegű és civil épületeken levő napórák között. Szerkezetük szerint 130 vertikális napóra (falon van), 12 horizontális, 6 ekvatoriális, 6 poláris, 4 analemmatikus, 3 gömbnapóra, egy fonal típusú és egy ferde felületen levő napóra.” Az Erdély 16 megyéjében fellelhető napórák az egyes megyék, illetve a történelmi vidékek szerint csoportosítva szerepelnek a kiadványban: „Erdély legkeletibb részével, a Barcasággal kezdjük (Brassó megye), és pedigrig az ott lakó szászok napóráival. A szászok lakta Királyföld (Szeben megye) napórái után Dél-Erdélyen át (Hunyad megye) kilépünk a történelmi Erdélyből, és azt körbejárva, bemutatjuk a Bánságot (Krassó-Szörény és Temes megyék), Partium (Arad, Bihar, Szatmár és Szilágy megyék) és Máramaros (Máramaros megye) napóráit, majd Észak-Erdélyen

Vertikális napóra a szásztyukosi evangélikus parókián (1850 körül). Kép a könyvből

keresztül (Beszterce-Naszód és Kolozs megyék) visszatérünk a történelmi Erdély szívébe (Fehér megye), hogy legvégül bemutassuk a Székelyföld napóráit (Maros, Hargita és Kovászna megyék), visszaérve Erdély legkeletibb vidékére, Háromszékre.” Az erdélyi napórák bemutatásához gazdag képanyag társul, van olyan helyszín, ahol több felvétel is készült. A legtöbb fényképet a szerző készítette 2015 és 2020 között, ami, valljuk be, turisztikai szempontból sem elhanyagolható teljesítmény.

Az erdélyi napórák számának gazdagításához maga a szerző is hozzájárult. Marosvásárhelyi portáját 5, saját maga által készített napóra is díszíti, mely közül egy a ház utca felőli homlokzatán, egy az épület délkeleti irányultságú oromfalán, egy számítógéppel tervezett a garázsépület bejárata fölött, egy ekvatoriális napóra a kerítésre szerelve, egy gömbnapóra pedig az udvarban áll. 2017-ben Miholcsa Gyula számítógéppel három napórárt is tervezett a kolozsvári botanikus kert egyik szegletében 1983-ban épült, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem csillagászati tanszékét (is) kiszolgáló obszervatórium falára. Ez utóbbi napóráknak egyértelműen didaktikai szerepük is van. (Meggjegyzem: ma már a különböző napórák tervezéséhez számítógépes programok is léteznek, és olyanok is vannak, amelyek letölthetők az internetről.) Kolozsváriként örömmel fedeztem fel nemrég az Aréna sportlétesítmény (általános neve Stadion) melletti játszótéren egy analemmatikus napórárt, amelyről ezt a kiadványt elolvasva tudtam meg, hogy Dan Uza

amatőr csillagász tervezte 2015-ben. (Mint gyakorló nagypapa is írom: köszönet érte!) A kiskorúak számára ötletes didaktikai eszköz, hisz a napóra árnyékvetője maga a gyerek lehet, ha beáll az óraszámok által alkotott félkör középsébe, a fejének árnyéka mutatja az időt, ami leolvasható a földön elterülő számlapról. A játszótér környékének az általános városrendezése során, melybe a gyerekpark is belekerült, rövid időre eltűnt a napóra, de nemsokára újraépítették az eredeti helyére a maga teljességében, talán még időtállóbb anyagokból.

A kötet negyedik fejezetének címe: *Erdély napórái – statisztikai adatok*. Itt fellelhető két Erdély-térkép, amelyről leolvasható a napórák eloszlása ebben a régióban. Az egyik térképen piros pontok jelölik a hagyományos, 1918 előttől létező napórák helyszíneit, a másik föld-abroszon pedig lila pontok rajzolják ki, hogy hol találhatóak a „hobby-napórák”, melyeket 2000 után terveztek és állítottak fel. Az *erdélyi napórák adattára* című alfejezetben részletes táblázat szemlélteti a hazai napórák legjellemzőbb adatait, megyék szerinti lebontásban és ábécésorrendben.

Öt függelékkel találunk a kötet végén, amelyek azokat az olvasókat segíthetik, akik rászánják magukat napóra tervezésére és kivitelezésére. A *Merőleges gnómonú napórák* című függelékben a szerző bemutatja, hogyan kell az ilyen típusú időmérő eszközöket megtervezni, milyen számítások szükségesek ahhoz, hogy jól működjenek. A *Napórák az északi falon* tematikájú függelék a déli iránytól nagyon eltérő épületszárnyra

szerelt ilyen időmérő szerkezetek árnyékvetőjének a helyes beállításáról szólnak, hisz ettől függ a pontos idő leolvasása. A *12-es óravonalak a vertikális napórákon* című függelék pedig a helyi déli idő árnyékvető általi pontos kijelölésének a számításairól szól. Az *analemmatikus napóra* és az *Analemma* című, egymást kiegészítő függelékek pedig azt mutatják be, hogy miként lehet az időmérő pontatlanságait kiegyenlíteni a merőleges árnyékvetőjú napóráknál az analemmagörbe (amelyet megmagyaráz az ötödik függelékben a szerző) alkalmazásával. A kiadvány utolsó lapjain találunk még egy ábécésorrendben összeállított helységnévmutatót is, amely lehetővé teszi a napórák település és oldalszám szerinti visszakeresését a kötetben.

Világviszonylatban a napórákat alkotók általában felirattal látták el, a középkorban latin nyelven, mely az idő természetével vagy az idő múlásával kapcsolatos népi bölcsességeket tartalmazott. A későbbi korok napóráinak tervezői a latin nyelvű feliratozást gyakran megtartották. Miholcsa Gyula ugyancsak alaposan megszerkesztett könyvét olvasva sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy a feliratozás egykor nem volt jellemző a hazai időmérő eszközök megtervezésénél. Kivétel azonban akad, például a héjjasfalvi református templom napórája, amelyen az „Ora et labora” latin nyelvű felirat díszeleg, magyar fordítása: „Imádkozz és dolgozz”. A szerző által tervezett egyes napórákat szintén felirattal látta el. Például a kolozsvári csillagvizsgáló épületére elhelyezett egyik napóra felirata: „Sol regit omnia”, azaz „A Nap mindent ural”. A marosvásárhelyi házának udvarán a garázsépületre tervezett időmérő felirata: „Csak a derűs órákat számolom”.

Miholcsa Gyula: *Erdély napórái* című, ugyancsak vonzó kivitelezésű (borítóterv: Könczey Elemér, műszaki szerkesztő: Szilágyi Júlia) könyve a maga nemében páratlan hazai kiadvány. Nagyon olvasmányos, valódi tudományos ismeretterjesztő mű, mely ugyanakkor művelődés- és technikatörténet is. Csábító lehet mindazok számára, akik kreatív barkácsolók, hisz a könyvet átolvasva kedvet kaphatnak egy ilyen időmérő eszköz megtervezésére és kivitelezésére. A kiadványt haszonnal tanulmányozhatják a honismereti mozgalom hódolói is.

*Miholcsa Gyula: *Erdély napórái*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2020. Tudomány- és technikatörténeti füzetek 14.

Balla Sándor |

A kultúra minden szeletét képviselni szeretnénk

Beszélgetés Fekete Katalinnal, a székelyhídi Szabó József Ódzsa színház igazgatójával

A *Valahol Európában* című előadással avatták fel idén augusztusban a székelyhídi Szabó József Ódzsa Városi Színházat, így a hetvenes évek után először ismét bérletes előadások kerülnek színpadra a partiumi kisvárosban. A nagyváradi Szigligeti Színház társulatai öt darabot hoznak el az idei évadban a kibővített és felújított érmelléki színházba, a helyiek pedig kis túlzással „színházi lázban” égnek, hiszen a vándorbérletek nagy része röviddel a meghirdetés után elkelt. Az épület felújításának nehézségeiről, a székelyhídi színi élet múltjáról, valamint a további tervekről a Szabó József Ódzsa színház igazgatójával, Fekete Katalinnal beszélgettem.

– Januárban adták át a Szabó József Ódzsa színházat, amelynek az épületében korábban a városi művelődési ház működött. Miként született meg az ötlet, hogy színházzá alakítsák a művelődési házat?

– Valóban a városi művelődési háznak adott otthont a színházunk épülete, de

a helyiek már régóta színházként emlegetik, ez az elnevezés rögzült a köz tudatban. Ezért is kapta az intézmény a színház nevet. De ha pontos akarok lenni, akkor azt mondanám, hogy tulajdonképpen nem színházként működik. Hiszen színház az, ahol van állandó társulat, és a színházi előadások „gyártása” zajlik. Mi tulajdonképpen a művelődési ház funkciót töltjük be: előadásokat hívunk meg, rendezvényeket szervezünk, de nincs állandó, saját társulatunk.

– Mikor kezdték színházként emlegetni a székelyhídiak a művelődési házat?

– Édesanyám fiatalkorában, a hetvenes években voltak Székelyhídon bérletes színházi előadások, sőt még a forradalom után is volt egy olyan időszak, amikor – ha nem is bérletes rendszerben – színházi előadásokat tartottak ebben az épületben. Úgyhogy valószínűleg ezért lett általános ez a megnevezés a székelyhídi és környékbeli lakosság körében, hiszen ez volt az az épület, amely akkora színpaddal és nézőtérrel rendelkezett, hogy színházi előadásokat lehetett itt bemutatni.

– Úgy fogalmazott, hogy az épület továbbra is egy művelődési ház szerepkörét tölti be. Milyen kulturális programok várhatók a színházban?

– Minden olyan kulturális tevékenységet befogadunk, amelyről úgy tartjuk, hogy illik ide. Szerencsére a felújítás

A székelyhídi színház a kisváros neves szülőtte, Szabó József Ódzsa rendező nevét vette fel a felújítás után

Székelyhídon nagy sikerrel adták elő a Valahol Európában című darabot

után az épület valóban színházi miliót hordoz. 346 fő befogadására alkalmas, aztán ott van a 120 négyzetméteres színpad és a szép, kárpitozott székek. A megteremtett körülményekhez méltó rendezvényeket kívánunk itt tartani, ahol természetesen a kultúrának minden szegmense képviselve lehet. Október elsején egy kettős könyvbemutatót tartottunk, de az épületünk az iskolai rendezvények előtt is nyitva áll. Rendeztek itt már szalagavató ünnepséget, és a tervek szerint itt lesz a gólyabábi előadás is, már amennyiben a járványügyi korlátozások lehetővé teszik a megtartását. Tehát igyekszünk minden réteget kiszolgálni, és hasznossá tenni az épületet.

A nagyváradi Szigligeti Színházzal közösen hirdettünk bérletet. Már árusítom a Szabó Ódzsa-vándorbérleteket.

– Mióta tervezik az épület felújítását, és mikor kezdődtek meg a munkálatok?
– Az épület renoválási, korszerűsítési folyamata igen döcögősen sikerült. Már tizenöt éve megszületett az igény a felújítására – többek között időszerű lett a fűtés korszerűsítése és a tetőszerkezet megjavítása –, a polgármesteri hivatal pedig próbálta kihasználni a pályázati lehetőségeket. Ha jól tudom, összesen négy, az épület felújítására irányuló pályázat is volt, ezek viszont különböző okok miatt nem valósultak

meg. Volt köztük nyertes pályázat is, de közben a kormányok jöttek-mentek, kiürült a kincstár, a finanszírozást nem folyósították, így el sem tudták kezdeni a munkálatokat, vagy pedig még a közbeszerzési eljárásokat sem sikerült véghezvinni. Így ez a mostani, utolsó pályázat lett a befutó, ennek révén sikerült felújítanunk és kibővítenünk az épületet.

– Az épület felújítása többször is akadályokba ütközött. Mennyire tetézte mindezt a vilá járvány?

– Már 2021 januárjában átvettük az építetötől és a kormánytól az épületet, de a járványügyi korlátozások megnehezítették a színház hivatalos átadását. Mi ugyanis mindenképp szeretnénk volna egy avatóünnepséget még azelőtt, hogy a színházat birtokba venné a közönség. Az avatóünnepséget végül augusztus 28-án tartottuk meg, ez tulajdonképpen az épület névadó ünnepsége volt, hiszen Szabó József Ódzsáról ekkor neveztük el a színházunkat. Természetesen előtte is próbáltunk rendezvényeket szervezni – mint már említettem, szalagavató ünnepséget vagy bábszínházi előadást is tartottunk a járványügyi szabályozásoknak megfelelően, de az épületet a nagyközönségnek csak augusztus 28-án, a névadó ünnepségen tudtuk átadni. Másnap, augusztus 29-én megtartottuk a felújított színházban az első előadást, a *Valahol Európában* című produkciót, amelyre két nap alatt minden jegy elment. Ekkor tudatosult bennünk az, hogy sokunkban milyen nyomot hagytak az elmúlt évek, ameddig a székelyhídi lakosság kimaradt a színházi életből, körforgásból – ez pedig bennünket,

szervezőket, itt dolgozókat is motivál. Hiszen így látjuk, hogy igen, van értelme a munkánknak, érdemes volt türelmesen kivárni az épület felújítását, és értékes dolgokat kell itt véghezvinnünk, hogy megtartsuk ezt a lendületet, ami most a közönségben megvan.

– Szabó József Ódzsa színházi rendező és szakíró, illetve dramaturg nemcsak a székelyhídi, hanem az érmeleki és a romániai színházi élet egyik jeles alakja is volt. Hamar felmerülhetett a neve akkor, amikor az új városi színháznak kerestek egy „testhezálló” névadót.

– Szabó József Ódzsa az erdélyi magyar színjátszás egyik legendás rendezője volt, aki nagyon sokat tett a romániai magyar színjátszásért. Sok színháznál dolgozott, a nagyváradinál, a szatmárnémetinél és a kolozsvárinál is, majd Írországra vezetett az útja, ott is hunyt el 2019 februárjában. 2008-ban Székelyhíd város díszpolgárává avatták, és tulajdonképpen már akkor megfogalmazódott bennünk, hogy ha egyszer sikerül felújítani az épületet, akkor mindenképp ő az a személyiség, aki méltó arra, hogy a színház a nevét viselje. Erre szrencsére megkaptuk a Bihar megyei prefektúra jóváhagyását, és a helyi tanács is megszavazta – tulajdonképpen nem is volt más jelölt.

– Honnan fogadnak társulatokat, milyen előadások várhatók ebben a színházi évadban?

– A nagyváradi Szigligeti Színházzal közösen hirdettünk bérletet. Már árusítom a Szabó Ódzsa-vándorbérleteket, és közel kétszázat sikerült értékesítenem. A mostani szabályozás értelmében az épületünk kihasználtsága legfeljebb hetven százalékos lehet, ez azt jelenti, hogy legtöbb 250 főt tudunk egy előadásra fogadni. Ezért valószínűnek tartom, hogy telt házas előadásaink lesznek, hiszen ha már elkelt 200 bérlet, akkor az alkalomszerűen jegyet vásárlókkal együtt biztosan megteelik a nézőtér. A Szabó Ódzsa-vándorbérlet egyébként öt előadást foglal magába: a *János vitéz* táncszínházi előadásra október 8-án mehettek el a nézők, és november 6-án következik a *Napnyugat Expressz* című színjáték. December 18-án a *Valahol Európában* című musicaladaptációt tekinthetik meg újra, a nagy sikerrel való tekintettel, hiszen legutóbb, a névadó ünnepséget követő előadáson sajnos nem tudtunk mindenkit fogadni a túlzott érdeklődés miatt. A 2022-es naptári év első előadása a *Csongor és Tünde* című darab lesz, a bérlet záróelőadása

Valahol Európában. A Nagyváradi Szigligeti Színház vendégelőadása a székelyhídi színház színpadán 2021. augusztus 29-én. Képek: Ér Hangja médiacsoport

pedig a *Játék a kastélyban* című komédia. Továbbá igyekszünk más színházakat, társulatokat is meghívni. Már az év elején folytattunk tárgyalásokat a kolozsvári színházzal, illetve a Szatmárnémeti Északi Színház igazgatója is járt nálunk, megnézte a helyszínt, a színpadot, hogy felmérje, melyek azok a produkciók, amelyeket előadhatnak a színpadunkon úgy, hogy a hangok és a fények is tökéletesek legyenek. Ezenkívül kacsingatunk még Debrecen és Nyíregyháza felé is. A nyíregyházi Mandala Dalszínház több alkalommal is vendégszerepelt már Székelyhídon – volt, hogy szabadtéren, mint legutóbb, amikor még nem állt rendelkezésre épület az előadás lebonyolításához –, de úgy tizenöt-tizenhét évvel ezelőtt a régi művelődési házban is vendégszerepelték, és akkor is nagyon szerette őket a székelyhídi közönség. Ezenkívül tervezzük, hogy a Nagyváradi Művészeti Líceummal közösen indítsunk egy olyan projektet, amely lehetőséget teremt a diákjaiknak arra, hogy fellépjenek a színházunkban. Ezzel mindkét fél jól járna, hiszen fellépési, tapasztalatgyűjtési lehetőséget, sikerélményt tudunk számukra biztosítani, a székelyhídi közönséget pedig be tudjuk vezetni a művészet kevésbé közismert „szobáiba”, például a komolyzene világába is. Ezután is szervezünk bábszínházi előadásokat az ovis és az alsóbb tagozatos iskolásoknak, itt leginkább a Nagyváradi Liliput Társulattal működünk együtt, de a szatmári gyermekelőadásokat is szeretnénk elhozni, valamint Kolozsvárról

is érdeklődtek, hogyha errefelé turnézunk, fogadjuk-e őket. Minden megkeresést örömmel fogadunk, természetesen nem akarjuk túlszűfölni a színházat, de ha úgy látjuk, hogy valamire igény van, és értékes is, akkor azt mindenképp meg szeretnénk mutatni a közönségnek.

– Tervezik-e a közeli vagy a távoli jövőben, hogy saját társulatot hozzanak létre? Vannak-e erre kilátások, lehetőségek?

– Van egy olyan álmom, hogy egy-egy alkalomra – például a március 15-i ünnepekre – állítsunk össze egy olyan előadást vagy gálaestet, amelyen a helyi csoportjaink felléphetnek, hogy ezzel is összekovácsoljuk a közösségünket, és megmutassuk, hogy mi is sok

mindenre képesek vagyunk. Erre volt már példa több mint tíz éve, akkor a helyi értelmiségiek, diákok, táncsoportok és kórusok közösen szerveztek meg egy nagyobb gálaestet. Szeretnénk mindenképp erre fókuszálni, illetve olyan pályázatokat próbálunk megcsípní, amely révén egy-egy rendezőt tudnánk fogadni a városunkban, és mi szívesen felvállalnánk a színészi vagy statisztai szerepet a különböző előadásokban. Úgy gondolom, ez is előnyére válhatna a közösségünknek, de nyilván szükség van egy szakemberre, aki úgy tud az emberekkel bánni, és úgy tud rendezni, hogy értékes alkotás jöhessen létre az együttműködésünkből. És ha ez egyszer-egyszer sikerül, akkor akár állandóvá is válhat a jövőben.

SZABÓ JÓZSEF ÓDZSA színházi rendező, szakíró, dramaturg 1928. június 19-én született Székelyhídon, és 2019. február 15-én hunyt el, kilencvenéves korában az írországi Sligóban. Nagyváradon járt középiskolába, majd a Bolyai Tudományegyetemen filozófiát, lélektant és pedagógiát tanult, a második évtől viszont átiratkozott a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola rendezői szakára. 1953-ban Nagybányán alapító tagja volt a – később Szatmárnémetibe átköltözött – Harag György Társulatnak. Rendezői pályáját Nagybányán kezdte, majd dolgozott a kolozsvári, a győri és a veszprémi színházaknál, 1970-től pedig visszatért a nagyváradi színházi életbe, és megvalósította rendezői eszményképét, a költői színházat. Meghívott rendezőként szinte valamennyi erdélyi színháznál dolgozott, Arany és Petőfi levelezéséből összeállított dokumentumdrámáját (*Mécsfény*) 1984 és 1987 között Magyarországon és Németországban több száz alkalommal játszották. A korszerű drámáról és a rendezés művészetéről számos cikke jelent meg, ezenkívül előadásokat és műhelymunkákat tartott Glasgow-ban, valamint a Skót Királyi Zenei és Színművészeti Akadémián a drámai, az epikus és az abszurd színház színészi és rendezői módszeréről.

Joó Anikó, Kopacz Melánia,
Sztanovcsák Réka, Tekeres Dénes

Simonyifalva és Arad sokoldalú alkotóművésze

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 2016/2017-es tanévben indította a *Hétköznapi hőseink – írjunk történelmet!* elnevezésű kezdeményezését. Ennek lényege, hogy iskolások saját szülőfalujukból mutassanak be olyan embereket, akik bár nem kerültek reflektorfénybe, szélesebb körben az érdeklődés középpontjába, de munkájuk révén sokat tettek a helyi közösségekért, és rendkívüli képességeikről, kiemelkedő tulajdonságaikról, átlagon felüli jellemvonásokról tettek tanúbizonyságot.

A projekt erdélyi lebonyolítója az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, ezen belül a Közép-Erdélyi Magyar Művelődési Intézet, résztvevői romániai magyar iskolás csapatok. Új, *Hétköznapi hőseink* című sorozatában a *Művelődés* szerkesztősége a kezdeményezés során eddig született, helytörténeti adalékokat is tartalmazó dolgozatok szerkesztett, esetenként tömörített változatát teszi közzé.

Sz

erte a nagyvilágban éltek és élnek ismert, híres költők, írók, művészek, történelmi hősök és tudósok, akiknek a hátrahagyott írásaikkal, feltalálásaikkal, tetteikkel sikerült magukat beírniuk a történelembe. A mi hétköznapi hősünk Brittrich Erzsébet, Simonyifalva szülötte, sokoldalú képzőművész. Fest, linómetszeteket készít, bronzplaketteket alkot, sőt fa- és kopjafafaragással is foglalkozik. Az irodalom terén verseket, elbeszéléseket, monográfiákat, cikkeket, esszéket ír, és román nyelvről fordít verseket. Ezek alapján Brittrich Erzsébet neve is méltán bekerülhet a nagyok közé a történelembe. Ahogy Kármán József is írja *Fanni hagyományai* című művében: „Az emberszeretet, jótevőség nemcsak akkor érdemel mauzóleumot, ha azt fejedelmekben találjuk, akiknél az leginkább kötelesség, és legkönnyebb kötelesség. Minden embernek neve, aki azokkal a tulajdonságokkal bír, melynek jó ember, jó polgár, jó atya, jó barát kötelességei, megérdemli, hogy a késő nyom nevezze. Az asszonyi nemben is miért kellene csak Kleopátrák és Aspasiák emlékezetét fenntartani? – Azok a szeretetreméltók, akik elfelejtetnek, mert nem ültek királyi székben, vagy nem szeretettettek olyanoktul, akik trónusban ültek... mert jó szíveket nem bizonnyíthatták meg királyi ajándékokkal... és nagy elméjüket nem trombitálták

a világ előtt, de híven túrtak, híven szerettek, férjeket és háznépeket boldoggá tettek, szüleik örömei voltak, jó anyák, jó feleségek, jó leányok: mért nem érdemelnének emlékoszlopot? Ilyeneknek is szántunk mi helyet munkánkban. Bár használjunk szép példák mutatójával, és bár találjunk eleget hazánkban, kiket például mutathatunk!”

A szülőföld szeretete visszatükröződik számos írásában, grafikáiban, alkotásaiban egyaránt. A szülőföldhöz való ragaszkodása abban is megnyilvánul, hogy maradandót alkotott annak a tizenhárom emlékoszlopnak a kifaragásával is, amely az 1945-ben a Szovjetunióba kényszermunkára hurcolt áldozatoknak állít emléket Simonyifalván. Az ő nevéhez fűződik még a helyi művelődési otthon bejáratánál elhelyezett kopjafa is, amely a falu fennállásának 125. évfordulójára készült.

A helyi római katolikus és evangélikus templomról készült linómetszetei is bizonyítják a szülőföld iránti hűségét. Készített továbbá portrémetszetet Simonyi József ezredesről, aki a napóleoni háborúk legendás hírű őbesteré volt, valamint Simonyi Imre költőről is.

Egy-egy festményével is igyekezett maradandót alkotni a simonyifalvi közösség számára. Ugyanakkor számos versében és prózai írásában is megjelenik a szülőföld iránti szeretete, mint

például: *Anyám a kertben* című verse és a nemrég íródott *Itthon-vers*, vagy a *...mert élni kell* és az *Adventi történet* című prózáiban.

Simonyifalva, a szülőfalu

Simonyifalva egy többségében magyarlakta falu Romániában, Arad megyében, Tözmiske községben, a Fekete-Körös bal partján Vadász és Apáti között. A települést 1882-ben Simonyi Lajos báró, Simonyi József huszárezredes (Simonyi óbeszter) fia alapította, helyén azelőtt többszáz éves erdő állt. Simonyi Lajos báró anyagi gondokkal küzdött, így birtokának keleti részén kivágatta a többszáz esztendő mocsári tölgyerdőt, majd fölparcellázta, elárverezte, és telepeseket toborzott ide. Mivel a telepesek javarészt szegény emberek voltak, így jelzálogkölcsonre vásároltak meg egy-egy házhelyet vagy földet. Az ismeretek szerint 1882-ben mintegy ötszáz telepes érkezett, 1884-ben még kétszáz, 1890-ben pedig újabb hatszáz. A telepesek közül 70 százalékuk magyar, 23 százalékuk német és 7 százalékuk szlovák nemzetiségű, de voltak közöttük szerbek, zsidók és bolgárok is. Nagyrészt Békésből, a Kunságból, Pest megyéből, a Bánságból jöttek, de érkeztek Arad környékéről, sőt egy pár német család Németországból, a Fekete-erdő mellől vándorolt ide, és telepedett itt le. Zömmel földművesek, napszámosok, kubikosok, uradalmi cselédek, földhözragadt szegény emberek voltak a betelepülők, de előfordult néhány módosabb család is. A németek és a szlovákok között sok volt a mesterember, akadt néhány kereskedő is, így ők inkább a faluban építettek házat. A magyarok közül sokan tanyán laktak, ezért rengeteg időt megtakarítottak, és könnyebben gazdálkodtak a földjükön. Tanyasorok alakultak ki, de voltak magányosan álló tanyák is. Még tanyai iskolát is alapítottak, hogy ne kelljen a gyermekeknek egészen a faluig gyalogolniuk.

A monarchia idejében száznál is több kisiparos élt Simonyifalván: kőművesek, ácsok, kovácsok, asztalosok, cipészek, órásmesterek, szabók, varrónők. Lakossága földműveléssel, növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozott.

A településen 1910-ben megépült a kétemeletes gőzmalom, a cementöntöde és a cserépgyár. A változatos kisipar, a gyárak, a jó termőföld, az összefogás és a szorgalmas munka meghozta a gyümölcsét, és Simonyifalva a környék egyik legfejlettebb községévé vált. De ez sajnos nem tartott

sokáig. Kitört az első világháború, mely súlyos terheket rótt a lakosságra, majd az 1920-as trianoni békediktátum következményeként hosszú időre megállt a fejlődés.

Külön érdekesség, hogy rögtön Trianon után felszedték a Simonyifalva–Gyula kisvasút vágányait. Darabjai közül ma egy kiállított sín pár megtekinthető Simonyifalva központjában, mindez arra emlékeztet bennünket, hogy egykoron dédszüleink ezen a vasúton utazhattak Gyulára.

A második világháború alatt súlyos veszteségek érték Simonyifalvát. A katonaköteles férfiaknak be kellett vonulniuk, el kellett hagyniuk a családjukat. A háborús viszonyok közepette az állatokat és a betakarított terményt elvitték. Ugyanakkor a német csapatok visszavonulásakor, akiket a román katonák követtek, még jobban kifosztották a már így is üres éléskamrákat. Volt olyan tanyasi, akit meg is öltek, mielőtt kirabolták volna.

Ráadásul 1945. január 15-én hajnalban a szovjet katonák a román csendőrség segítségével összeszedték a német vagy vegyes családból származó férfiakat és nőket. Sok gyermek maradt árván vagy félárván, hisz volt, aki soha nem tért vissza a szovjet munkatáborokból. Akik pedig hazatértek, azokat itthon nehéz helyzet fogadta, hisz addigra a családjuktól mindenüket elvették: a házukat, földjüket, így sokaknak nem volt hová hazatérniük.

*...egy kiállított sín pár
megtekinthető
Simonyifalva
központjában, egykoron
dédszüleink ezen
a vasúton utazhattak
Gyulára.*

Az 1946-os földreform következtében a módosabb gazdáktól elvették a földjüket, a traktorjaikat, a mezőgazdasági gépeiket. Továbbá 1949 nyarán államosították a boltokat, kocsmákat, műhelyeket, majd 1955-ben megkezdődött a kollektivizálás. Idővel megalakult a Gép- és Traktorállomás (SMT) az elkobzott traktorokból és gépekből. Később bővítették a gépparkot, sok fiatal tanult traktoristaiskolában, majd dolgozott a SMT-nél. Ezt követően 1962-ben arra kényszerítették az embereket, hogy a kollektív gazdaságnak adják az állataikat, a szerszámaikat,

a szekereiket, lovaikat és az abrakot. Sokan városra költöztek. Megalakult a mezőgazdasági termelőszövetkezet, a kolhoz. Az emberek a földeken dolgoztak, és a termény nagy részét beszállították az államnak. A vezetőség igyekezett jól gazdálkodni, részesedést adtak az embereknek a termésből. A szövetkezet működtette a boltokat, a kocsmát, a cukrászdát, a műhelyeket, a pékséget. Később, 1981-től tésztagyár is létezett a faluban. Az istállóban, amelyeket a kollektivizálás idején építettek a falu szélére, lovakat, teheneket, borjakat és disznókat neveltek, továbbá csirke-neveldét is létrehoztak.

Az óvoda mellett 1960-tól napköziotthon alakult, és a konyháján a szakácsasszonyok minden nap friss ebéddel, uzsonnával látták el a gyermekeket, akiket este vittek haza a szüleik, miután a mezőről visszatértek.

A kollektivizálás következtében lassan felszámolták a tanyavilágot. Egyre többen költöztek be a faluba.

Az 1989-es rendszerváltás után az emberek visszakapták a földeket, az elkobzott épületeket, gépeket. A falu élete gyökeresen megváltozott, növekedett a vállalkozókedv, felszámolták a szövetkezet működtette boltokat, a kocsmát, a műhelyeket, valamint a kolhoz műhelyeit és istállóit. Többen is külföldre mentek munkát vállalni, majd végleg áttelepedtek.

Jelenleg sokan kertészettel, földműveléssel foglalkoznak. De sokan járnak a közeli gyárakba is dolgozni, így nem jellemző a településre az elöregedés, hisz a munkalehetőség a fiatalokat itt marasztalja.

A telepesek javarészt római katolikusok voltak, de jöttek szép számmal evangélikusok és reformátusok is. A neogótikus templom 1914-ben épült Amschlinger Ferenc plébános idejében, Siegel Albin osztrák építész tervezésével és vezetésével. A toronyban az aradi Hőnig műhelyben öntött három harang „lakik”. Orgonáját a pécsi Angster cég építette 1913-ban. A templom oltárképe a boldogságos Szűz Mária mennybemenetelét ábrázolja, kétoldalt pedig Szt. Péter és Szt. Pál apostolok szobrai láthatóak.

Simonyifalván magyar nyelvű oktatás folyik. Tudni kell azt, hogy 1958-ban a régi iskolaépületeket lebontották, és egy újat építettek, amelyben jelenleg az 5–8. osztályos diákok tanulnak, az elemi osztályosok számára pedig 1973-ban hoztak létre új iskolát. A tanintézményt 2004-ben Simonyi Imre költőről nevezték el. A névadó mellszobrát a tanári szoba mellett helyezték el

A Simonyiak Háza

faemelvényen, amelyen fehér márványtábla található a költő adataival. A gipsz öntőmintát Kiss László György szobrászművész patinázta, aki az eredeti bronzszobrot is készítette, amely Gyulán áll, a Dob utca sarkán.

A falu életében mindig is jelen volt a kultúra. Szőni, fonni, kézimunkázni jártak össze a lányok, asszonyok. Számos kulturális rendezvényt szerveztek régen is, és most is. Az új kultúrotthon, amely ma Simonyi Imre Művelődési Ház néven szerepel, 1964-ben épült a falusiak önjerejéből. Ma is a szív és a lélek otthona. Az időnként meg-meg újuló néptáncsoport sokéves múltra tekint vissza. A Leveles néptáncsoport 1999-ben Szívós László vezetésével indult, és jelenleg is működik Haász Endre egykori táncos vezetésével. Régebben volt a falunak színjátszóköre (sok színdarabot adtak elő, például: *A sárga csikó*, *Piros bugyelláris*, *Liliomfi*, *Gyurkovics lányok*, *Dollár papa*, *Titanic keringő*).

Ugyanakkor 2007-től minden évben megrendezik a *Simonyi Imre szavalóversenyt*, ahol a környék magyarlakta településeiről és az anyaországból is összegyűlnek, s verseket adnak elő a tehetséges diákok. Minden évben megszerveznek továbbá a *Simonyi napok* keretében egy kiállítást, ahol többek között Britttich Erzsébet alkotásait is megcsodálhatták az érdeklődők, az utóbbi években pedig az apateleki művészeti tábor legjobb gyermekrajzait is bemutatják. Visszatérő alkalmak a farsangi, szüreti és szilveszteri bálók, valamint az óvodások és iskolások év végi műsora.

A falu életében már a második világháború előtt is létezett futballcsapat. A jelenlegi csapat szép sikereket ér el a megyei bajnokságokon. 2009-től modern

sportcsarnok várja a sportolni vágyókat. Simonyifalva ma a kistérségi kulturális és sportéletének központja. Számos kulturális és sportrendezvényt szerveznek a faluban. Ilyenkor a vendégeknek szíves fogadtatásban van részük, s nemcsak a szorgalmas szakácsasszonyok főztjét, de a művelődési ház családias és ünneplés hangulatát is dicsérik.

Simonyifalván 1885-től működik önkéntes tűzoltócsoporthoz. Régebben félreverték a harangokat, így jelezve, hogy tűz van, és a falu lakossága vödörrel, villával szaladt a tűzoltócsapat segítségére, amelynek már akkor megvolt a még ma is működőképes tűzoltószerkeze. A belgiumi Turnhout településsel közös pályázaton kaptak új tűzoltókoszt. A gyakorlott tűzoltók a tűzoltáson kívül részt vesznek a katasztrófaelhárításban, és különböző rendezvények felügyeletét is ellátják a községben.

2007-től minden évben megrendezik a Simonyi Imre szavalóversenyt, ahol a tehetséges diákok lépnek fel.

A község polgármestere a simonyifalvi Haász Tibor. Számos újítást köszönhetnek neki nemcsak a simonyifalviak, hanem az egész község.

A falu híres szülőtte, Simonyi Imre (Simonyifalva, 1920 – Gyula, 1994), eredeti neve: Szmola Imre költő, író, publicista. Apja vitéz Szmola Imre, anyja Annabring Mária volt. Apja korán meghalt, 1926-ban édesanyjával áttelepültek Gyulára. Dolgozott mint szerkesztő, segédmunkás, újságíró. Szülőfaluja iránti

tiszteletből felvette a Simonyi Imre nevet. Az 1956-os forradalom leverése után őt is meghurcolták. Ezt követően 1974-ben József Attila-díjat kapott, 1980-ban a Munkaérem ezüst fokozatával, 1987-ben Artisjus-díjjal, 1988-ban a Művészeti Alap díjával tüntették ki, 1991-ben pedig Déry-jutalomban részesült, és Gyula díszpolgárává választották. Kötetei: *Tisztességes írás*, *Önéletrajz helyett*, *Ne sírjatok!*, *Hatodnapra*, *Gyulai krétarajzok*, *Forgácsok egy fakeresztről*, *Két szerelem*, *Különvélemény*, *Ember Geleon jegyzeteiből*, *Világ és nézet*, *Az öröm hiányzott*, *A költő törvénye*, *Szemközt s háttal*, *Nyírfakéreg-versek*. Méltán lehetnek rá büszkék a simonyifalviak.

Matekovics János (1939–2012) újságíró, szerkesztő, műfordító, közösség-szervező szintén híres szülőtte a falunak. Apja Matekovits János kádár, gépész, anyja Bezsán Ilona. Tanulmányait Simonyifalván, Nagyváradon és Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen végezte, majd 1969 és 1971 között Bukarestben a Petőfi Sándor Művelődési Ház igazgatója volt. Közösség-szervező lett a Kovászna Megyei Mozivállalatnál Sepsiszentgyörgyön. A nyolcvanas években rendezvényeit betiltották, ezért különböző sepsiszentgyörgyi gyárakban eszteregályos és szakképzetlen munkás. A decemberi fordulat után rövid ideig a sepsiszentgyörgyi *Háromszék* napilap főállású munkatársa, a *Piac&Pénz* gazdasági lap főszerkesztője, majd a nagyváradi *Erdélyi Napló* gazdasági rovatát vezette. Később a sepsiszentgyörgyi STV Selectronik tévénél lett szerkesztő és tanácsadó. Onnan ment nyugdíjba 2002-ben. Közölte cikkeket a nagyváradi *Fáklya*, az *Erdélyi Napló*, az *Erdélyi Riport*, a bukaresti *Ifjúmunkás*, a sepsiszentgyörgyi

Az apateleki alkotótáborban

Megyei Tükör, a Háromszék, a Brassói Lapok. Vetélkedői: *Ifjúmunkás-Matinék Műveltségi verseny* (22 forduló), *Lapozgató* (Sajtószemle, sepsiszentgyörgyi Tv), *Felkiáltójel* (nyelvművelő vetélkedő), *Puki bácsi és a Mesekaláka* (gyermek-tévészínház). Művei: *30:30:30* (kétnyelvű filmkultúra-műveltségi versenyfüzet), *Hófehérke és a tizennégy törpe* (riport), *A lány volt a tizenötödik* (dokumentumdráma), *Áramütés* (riportdráma), *Az uralkodó osztály tagja* (regény), *Eljutni a túlsó partra* (60 riport és interjú), *Mentünk az utcán és vittük a gyereket* (elbeszélések), *Milyen könnyű életrajzi* (életrajzi dráma), egyfelvonásosok és műfordítások román nyelvből.

Megemlíthetjük még Hürkecz István műfordító nevét is, aki Simonyifalván született 1952-ben. Tanulmányait Aradon, Kolozsváron és Németországban végezte. Tanított angol, francia és japán nyelvet, dolgozott a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnál, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságán. Németországban, Magyarországon, majd az Amerikai Egyesült Államokban él. Angolból, franciából és japán nyelvből fordít verseket, illetve prózai műveket. Az Echinox és a Fellegvár munkatársa. Írásait Hürkecz István, Simonyi István és Stefan Streitferdt néven közli. Fordításkötetei: *Stephane Sarkany: Az irodalomelmélet, mint tudomány* (franciából); *Inoue Jaszusi: Vadászpuska* (regény, japánból); *Mori Ogai: Két kacagó szerzetes* (regény, japánból); *Kocsis István: A korona aranyból van* (dráma, angolra, kézirat). Angol nyelven írta *From Pain to Pleasure: The Proven Pathway to Happiness* című művét.

Nem feledkezünk meg Sajcz András amatőr csillagászról sem, akinek csillagászati témájú cikkei jelennek meg, újabban elbeszéléseket ír, kétszer nyert Arany Sas-díjat a Magyar Irodalmi Lap internetes folyóirat novellapályázatán. Amatőr festőként élethűen ábrázolta a falu templomát, a falusi embereket, az aradi Vörös templomot, vagy egy-egy fénykép után festett tájképet.

Simonyi Imre szülőházát emlékházzá alakították 2004-ben, ahol az egyik szobában a költő gipszből készült, patinázott fejszobra található. Ez a szobor Deák Árpád nagyváradi szobrászművész alkotása, akárcsak a *Sétáló Simonyi* egész alakos szobormakettje és az emlékház utcai falán levő bronzplakettek. A *Simonyiak Háza* egyik szobája Simonyi Imre emlékét idézi, a másik pedig Simonyi óbesterét. A középső szobában pedig a gazdag helytörténeti kiállítás a múlt hagyományos tárgyait, emlékeit mutatja be, és Molnár János régészeti kutatásainak leleteit.

A *Simonyiak Házának* udvarán 2008-ban, az 1945-ben a Szovjetunióba elhurcolt 33 férfi és 26 nő nevével ellátott, svéd gránit emlékművet állítottak, tizenhárom tölgyfából faragott emlékoszlopot pedig az ott elhunytak emlékére. A gránit emlékmű Szívós László helybéli kőfaragó alkotása. A tizenhárom emlékoszlopot pedig Brittrich Erzsébet képzőművész faragta, jelképes életfamtívumokkal díszítve.

Deák Bálint, a helyi evangélikus lelkész és felesége, Andrea (angoltanár-nő) is sokat tesznek a simonyifalvi közösségért. Az általuk végzett foglalkozások a falu valamennyi felekezetének

szólnak, kicsitől a nagyokig. Egy új imaterem és parókia épülése is folyamatban van, ahol az istentiszteleteket, a vallásórákat és más tevékenységeket tartják majd, amelyek a közösség életét szolgálják.

Simonyifalva mindannyiunk számára kedves hely, szeretünk itt élni, jól érezzük magunkat ebben a közösségben. Itt mindenki ismeri a helybéli lakosokat, az utcán köszönnek egymásnak az emberek, a fiatalok gyakran összegyűlnek, együtt sportolnak, szórakoznak. Összességében egy összetartó közösség vagyunk itt, a „világ közepén”, hisz sokan csak így emlegetik Simonyifalvát. Mint ahogy Matekoviccs János Zoltán, Matekoviccs János újságíró fia is azt írja az *Elmentem a világba* című, a faluról írt családregényében: „Simonyifalva, a világ közepe”.

A gyermekkor

Brittrich Erzsébet szívesen idézi fel gyermekkori emlékeit. Megtudtuk, hogy 1953. október 19-én született Simonyifalván, a család harmadik gyermekeként. Apja Brittrich Miklós, anyja Gruber Erzsébet. A házat, amelyben született, már újjáépítették.

Gyermekkoráról nagyon sokat tudna mesélni, emlékeiben felvillan, ahogy három-négy éves korában az édesanyja egy-egy Petőfi-verset mondott el neki. Így már egészen kicsi korában, amikor az értelme éppen kezdett éledni, megszerette a verseket. Ezt még tetézte az, amikor hároméves korában kapott egy verseskötetet ajándékba a keresztüleitől. Ez azért is lett kedves a számára, mert tele volt csodálatos illusztrációkkal, amelyeket ő előszeretettel utánozott, és ezáltal megszerette a rajzolást is.

*...emlékeiben felvillan,
ahogy három-négy éves
korában az édesanyja egy-
egy Petőfi-verset
mondott el neki.*

Az óvodai éveire is nagy szeretettel gondol vissza. Különösen a napköziotthon dadájára, Héjja Margitra, aki csodálatosan értett a gyermekek nyelvén, elbűvölően énekelt, és gyönyörű meséket mondott. Úgy tudott megszólalni az óriási óvodaudvaron, hogy minden gyermek feléje fordult. Ezt ő is eltanulta a dadától, amikor felnőttkorában

Beszélgetés a művésznővel

három évig óvónőként dolgozott. Még ma is, amikor megszólal, nem kell kiabálnia ahhoz, hogy mindenki odafigyeljen rá.

Olvasni is nagyon szeretett, már gyermekként is egyszerre böngészte a betűket a kisebbik bátyjával, amikor az olvasni tanult első osztályosként, de mivel ő szemben ült vele, így a szavakat fejfelé lefelé tanulta meg kiolvasni. Ezt a képességét alkalmazta később az iskolában, amikor a diákjait tanította.

Diákkorában már közel került a művészethez, rajzolgatott, verseket írogatott, és rengeteget olvasott. Ötödikes volt, amikor beküldött egy verset egy pályázatra, amely az iskoláról szólt. Előszeretettel nézegette a hatodikos rajz- és történelemtankönyvből a kulturális emlékeket, festmények, szobrok reprodukcióit.

Rengeteget énekelt, elsősorban népdalokat, színpadon is. Már kisgyermek korában találkozott a klasszikus zenével, amit a mai napig is előszeretettel hallgat. A rádióban a kedvenc műsora volt a *Játék és muzsika tíz percben*.

Gyermekkorában nem alakult ki benne az állandóság érzése, ez szerinte amiatt lehetett, hogy nem volt meg a folytonosság az iskolában sem, hisz három tanítója és öt osztályfőnöke volt az osztályának. Ezt még tetézte az is, hogy szülei sokszor rákényszerültek arra, hogy másik házba költözzenek. Összesen hat házban nevelkedett, mire végül szüleinek sikerült megvenniük azt a régi szlovák parasztházat, amire mindig boldogan gondol vissza.

Az 1970-es árvíz miatt újjá kellett építeniük a házukat, és ekkor vezették be a villanyt. A faluban 1966 óta van villanyvilágítás.

Gyermekként szerette fürkészní a csillagokat, s mikor távol kellett lennie az otthonától, azzal csillapította honvágyát, hogy felnézett a csillagos égre, és úgy gondolta, hogy bárhol is legyen, mindig ugyanazok a fényes csillagok ragyognak felette, ugyanaz a csillagos ég néz le rá esténként, mint az ő kicsi falujában, Simonyifalván.

Sokat dolgozott a mezőn, már gyermekként is segített édesanyjának. Apja szigorú ember volt, aki egy kicsit hibázott előtte, az rögtön fekete bárány lett. Így már kora gyermekkorától meg volt alapozva a fekete-fehérség az életében. Tizenöt éves volt, amikor kisebbik bátyja meghalt, ez egész életére rányomta a bélyegét, ennek is nagy szerepe van a fekete-fehérséghez való ragaszkodásához. Eldöntötte, hogy neki muszáj írnia és alkotnia, ha másért nem, a bátyjáért is, aki szerinte tehetségesebb volt nála. Metszetei, grafikái általában fekete-fehérek, de ez nem a gyászt jelenti, többnyire vidámság tükröződik vissza egy-egy alkotásából. Gyermekkorában neki is volt halálközeli élménye, amikor a kifakadt vakbelét műtötték, de végül is sikeresen felépült. Egész életét több súlyos betegség kísérte végig, ennek ellenére azt vallja: „Nem számít, hányszor kerültem gödörbe, vagy löktek bele, mindig igyekeztem kimászni belőle.” Fiatkorában szívreumája volt, később

rákos lett, de abból is felépült. A kórházi ágyon, operálás után már rajzolgatott, nem adta fel, úgy érezte, hogy neki még dolga van ebben a világban. Később sikeresen felépült a hátgerincbetegségéből is. Szerinte: „Ameddig forog a kerék, nem dől el a bicikli.”

A család

Két nagypapa és az egyik nagyanyja gyermekként Simonyifalva első telepesei között voltak. A fafaragás iránti vágya talán onnan származik, hogy nagy csodálattal nézte nagypapa munkáit, amelyeket két kezével faragott a családnak. Igaz, hogy nagypapát nem ismerte, de az általa faragott sütőteknő, a kovászolásra használt keresztfa, a pad és számos egyéb dolog a házukban nagypapa rendkívüli tehetségéről árulkodott, amit talán tőle örökölt.

A szüleire mindig nagy szeretettel gondol vissza. Az apja és az édesanyja a kolhozban dolgoztak, nem volt alkalmuk annak idején tanulni. Rendkívül értelmesek voltak mindketten, anyja számos verset tudott kívülről, és jól tudott számolni, míg apja négy nyelven beszélt. A tudásvágyat biztosan tőlük örökölte, s adta át a gyermekeinek is, akik mindketten, a fia és a lánya is, Magyarországon evangélikus lelkészek.

A családjára visszagondolva eszébe jutnak azok a hosszú téli esték, amikor a petróleumlámpa fényénél az egész család olvasott. Volt, amikor váltakozva felolvasást tartottak, miközben a család többi tagja valamit dolgozott.

Két bátyja emléke is gyakran felelevenedik benne, akik sokszor összefogtak ellene, ilyenkor ő kiszaladt a kert végébe, és a cseresznyefa hús árnyékában rajzolgatott vagy felmászott a szénapadlásra, ahol órákig olvasott. Talán ebből kifolyólag az volt az álma, hogy remeteként éljen egy nagy erdőben.

Brittich Erzsébet jelenleg Matekovich János szülőházában él. Azért vásárolta meg, mert nagyon megtetszett neki az 1906-ban épült kicsi parasztház, különösen az erdőcske a kert végében, ahová időnként elvonulhat, és a természet csendjében, madáracsérgés közepette nagy nyugalomban alkothat. Már-már remeteként él itt többnyire egyedül, távol a családjától, a gyermekeitől, az unokáitól. Sajnos, a jelenlegi vírushelyzet neki sem kedvezett, nem láthatta a gyerekeit, a hét fiúunokáját, hisz azok Magyarországon élnek, és hónapok óta nem utazhatott hozzájuk.

Emlékműavatás a reformáció 500. évfordulóján Kisperegen, Brittich Erzsébet fából faragott pelikánszobrával

Iskolák és munkahelyek

Iskolai tanulmányait Simonyifalván kezdte, majd a nagyváradi óvónőképzőbe járt, ahol az akkori rajztanárától megtanulta a linómetszést. Később az Aradi Művészeti Népiskolában folytatta tanulmányait. Az óvónőképző elvégzése után a simonyifalvi óvodában dolgozott három évig, később helyettesítőként tanított a helyi iskolában és a környező településeken, földrajz, rajz, történelem és zene szakon. Igyekezett megkedveltetni diákjaival a zene és a rajzolás művészetét, volt énekkara, és furulyázni is tanította a diákjait.

A művészetek, az irodalom és a zene mindig is érdekelték. Nagy álma volt, hogy egyszer majd ő is képzőművész és író legyen. Ez régebben elérhetetlennek tűnt óhajnak tűnt számára, de beköszöntött az életében a nagy változás, amit ő egy mondatban így jellemez: „Az életben mindennek van értelme, néha még a bajnak is.” Sikeresen felépülve a rákból új életet kezdett Aradon, majd felvételizett, és elvégezte a Szegedi Tudományegyetem rajztanári szakát.

A fafaragás az életébe úgy köszöntött be, hogy egy alkalommal, még amikor Szegeden járt főiskolára, egy vizsgamunkára elkészítette Constantin Brâncuși stílusában a *Pogány kisasszony* karosszékének makettjét. Ezt elvitte egy kiállításra Simonyifalvára, ott találkozott Miklós János festőművésszel, aki a karosszék látva felismerte, hogy milyen jól tud bánni a formákkal, és segítette neki eljutni egy fafaragó táborba, Kötegyánba. Ettől kezdve hét éven keresztül

járt táborokba minden évben, és igyekezett megtanulni a fafaragás minden csínját-bínját. Kopjafákat faragott, oszlopok, domborművek és szobrok kerültek ki a keze alól. „És azóta is faragok, még ameddig bírom” – vallja a művész.

A képzőművészet ezután nem csak egy hobbi lett a számára. Ez lett a foglalkozása, mint ahogyan egykoron megálmodta. Ez is azt bizonyítja, hogy soha ne adjuk fel az álmainkat, bízzunk magunkban, és tegyünk érte, hogy elérjük célunkat.

Munkássága, díjai, kiállításai

Írásai megjelennek irodalmi folyóiratokban. Állandó keresztretjvény-szerkesztője a kéthavonta megjelenő *Szövétnek* című folyóiratnak, melyet 1997-ben indított az Aradi Alma Mater Alapítvány. Az aradi *Irodalmi Jelen* is közölte számos versét és prózai írását. Rendszeres írója még a *Havi Szemle* című aradi közművelődési folyóiratnak. 2002-től Magyarországon is megjelentek versei, prózái és grafikái, az *Ezredvég* és a *Polisz* című folyóiratokban.

Megjelent versei közül megemlítjük: *Regösének a zeréndi csodaszarvasról*, *Ipoly*, *A vonat*, *Aranyló sárga kukorica*, *Találkozás*, *Közhirre tétetik*. Prózai írásait is szívesen olvastuk, mint például: *Az óbester portréja*, *Kódolva és programozva*, *A jelszó*, *A dadogó kislány meséje*, *Édes otthon*, *Bármikor felhívhat*, *A bőrönd*, *„Gyúvaságom” története*, *avagy a textilszak és a fokhagyma esete*.

Több verse is a dévai barátja, Bágyoni Balogh Csaba emlékét idézi, mint a képi

ellentétől feszülő *Fehér tulipán* című is. Bágyoni Balogh Csabával közösen fordította le Ovidiu Vasilescu verseskötetét, amely *Rezonanțe cosmice / Koszmikus rezonanciák* címmel jelent meg. A 98 történelmi, filozófiai versből 23-at a barátja, a többit ő fordította. Megjelent még önálló fordítása, a *Sfinții pe rug / Szentek a máglyán* című verseskötet, szintén Ovidiu Vasilescu verseiből.

Első, önálló kötete az aradi Kölcsey Egyesület gondozásában, a Fecskés könyvek 26. köteteként kiadott *Seregély az almafán* című verseskötet, melyet Szabó Péter szerkesztett. A szovjet munkatáborokat megjárt családtagok, ismerősök, jó barátok élményeit, fájdalmait, gyöttrődéseit is bemutatja néhány versben. Aforizmaszerű kétsorosai, rímjátékai, szabad versei, szonettjei feltárják a költő lelkét, Istenbe vetett hitét, szabadságvágyát. Mindezt legjobban a *Leláncolt csónak balladája* című költeményében érzékelhetjük. A verset olvasva feltűnik, hogy a képi jellegű, leíró részekkel dúszított sorokban valahol mindig ott van a látvány, a képnek a fontossága, a fények, a színek, az árnyak. Ezekkel fejezi ki magát, és lát-szik, hogy a képzőművész szemével nézi a világot, de nagyon jól használja a költő tollát is. „Amikor valamit meglátok, az egyből valamilyen formát ölt bennem. Van úgy, hogy fekete-fehérben látom, van úgy, hogy színesben, és van úgy, hogy szavakban tódulnak elő élményeim, ilyenkor írnom kell” – állítja magáról a művész. Verseskötetét néhány saját linómetszete illusztrálja.

Brittich Erzsébet egyik monográfiája az aradi evangélikus-lutheránus, Vörös templomról szóló, közel százoldalas, tudományos igényű kismonográfia. A színes képekkel illusztrált könyv az aradi főút egyik legimpozánsabb épületének, a neogótikus Vörös templomnak az építéstörténetét, berendezését, emléktábláit, lelkészeinek, gondnokainak, presbitereinek tevékenységét tárja fel. A könyvet 2016-ban adta ki közösen a Kölcsey Egyesület és az Aradi Evangélikus-Lutheránus Egyházközség. Egy másik kismonográfiája *Erdélyi motívumok Miklós János grafikáiban* címmel jelent meg. Ugyanakkor 2017-ben adták ki az Aradi Református Egyházmege templomairól készült linóleummettet-albumát.

A költőtárs, Szabó Péter verseiből két verseskötet jelent meg, melyeket Brittich Erzsébet szerkesztett. Szabó Péter először a bukaresti Litera Kiadónál publikálta verseit 1980-ban *Szerelombontás* címmel. Verseket és riportot közölt a *Művelődésben*, a *Korunkban*, illetve

napi- és hetilapokban, antológiákban. A következő kötet már Temesváron jelent meg a Facla Kiadó gondozásában, *Ami fontos* címmel, 1985-ben. Azóta születő versei fiókban lapulva vártak közlésre. A kéziratok gondozását Brittrich Erzsébet képzőművész, költőtárs vette kézbe, és két kerek, önálló kötetet válogatott össze belőlük. A *Szisz-moll* című, a Kölcsey Egyesület Fecskés sorozatának 29. könyveként látott napvilágot, a *Kitárnám ablakom* című kötetet pedig a dévai Ortoepia Kiadó jelentette meg. Címlapját Brittrich Erzsébet készítette. Nem véletlen tehát, hogy az első bemutatón is Déván került sor, ahol Ovidiu Vasilescu kiadóvezető is üdvözölte a költőt és szerkesztőt, nagy elismeréssel szólva Brittrich Erzsébet alkotói munkásságáról.

Brittrich Erzsébet 1987-ben országos első díjat kapott a Megéneklünk, Románia! fesztiválon a *Téli táj varjakkal* című linómetszetére, amit amatőr művészként állított ki a Ion Andreescu Képzőművészeti Körben. Továbbá 1989-ben a *Tóparti házak* című grafikájával országos második helyezést ért el.

A *Berzsenyivel zeng a mellkasom* című antológiát 2011-ben adták ki. A vers- és prózapályázaton Brittrich Erzsébet ezüst oklevelet kapott a *Néma hattyú* című versére.

Az aradi Tóth Árpád Irodalmi Körnek és az aradi Kölcsey Egyesületnek is tevékeny tagja. Ezért 2012-ben megkapta a Kölcsey-díjat a munkássága elismeréséül. Ezt a kitüntetést a művész nő „az aradiak feléje áradó szeretetének jeleként” értékeli. A díjat minden év január 22-én, a *Himnusz* születésének évfordulóján, a magyar kultúra napján adják át. A Kölcsey-díjat olyan személy kapja, aki sokat tett az Arad megyei magyarságért, vagy kiemelkedőt alkotott a magyar kultúra művelése terén. Az Irodalmi Jelen díját 2017-ben kapta az irodalmi és művészeti munkája elismeréséül. Ezek a díjak is azt bizonyítják, hogy Brittrich Erzsébet munkáját elismerik, és megbecsült tagja a társadalomnak.

Számos egyéni kiállítása volt eddig. Első kiállítását 1986-ban szervezték meg Simonyifalván. Erre az alkalomra készített egy fekete-fehér linómetszetet is, de elsősorban szénrajzokat, olajfestményeket, akvarelleket állított ki. Számos alkalommal adott otthont egyéni képzőművészeti kiállításainak az aradi Vörös templom és Kultúrpalota, de volt egyéni kiállítása Kisjenőben, Déván, Nagyváradon, Debrecenben, Budapesten is.

Sok csoportos kiállításon vett részt Romániában, Magyarországon, Németországban, Lengyelországban,

Spanyolországban. Munkái eljutottak Kínába, Finnországba, Oroszországba, Mexikóba is, a nemzetközi ex libris-kiállításokra.

Idén, június 22-én, hétfőn Brittrich Erzsébet kiállítást rendezett műveinek egy részéből a helyi művelődési otthonban. A vírushelyzetre való tekintettel ezen csak mi, a csoporttagok vehettünk részt, továbbá a csoportvezető és Deák Bálint, a falu evangélikus lelkésze, aki szintén segíti munkánkat. Ennek ellenére az előkészületek ugyanolyan hosszúra sikerültek, mintha legalább kétszáz ember tekintette volna meg a műveket. Pár csoporttagunk és a hétköznapi hősünk már előtte való nap előkészítette a termet, majd az alkotások is felkerültek a falra. Öt órára érkeztünk a helyszínre, és megtekintettük az alkotásokat. Kérdéseket is megfogalmaztunk velük kapcsolatban, ezek segítségünkre voltak a dolgozat elkészítése során. A művek között volt pár újabb és régebbi alkotás is, de Brittrich Erzsébet a legeslegeső linómetszetét is megtalálta, amit még Nagyváradon, emlékezetből készített a simonyifalvi evangélikus templomról. Ezt követően lefényképeztük az összes művet, majd a művész minden kép keletkezésének a történetét elmesélte, mi pedig megörökítettük azt. Aztán a művek felől kérdeztünk, és hasznos válaszokat kaptunk. Kedden szintén ugyanebben az időpontban jöttünk, mert már nem volt időnk az előző nap minden fontos kérdést feltenni. Szépen megfogalmazott és érzelmdús válaszokat kaptunk. Ezek után szabadabb csevegés vette kezdetét. A szinte már-már rejtett hangfelvétel itt sem állt le. Leleaszottuk a képeket, és óvatosan becsomagoltuk őket, hogy szállíthatóak legyenek. Az evangélikus lelkész juttatta vissza autóval ezeket a művésznőhöz, majd mindenki hazament. Köszönjük Brittrich Erzsébetnek a magánkiállítást, és azt is, hogy ennyi új és izgalmas információt tudhattunk meg tőle.

Az Aradi Református Egyházmegye templomairól a művész a Reformáció 500 éves évfordulójára készített linómetszeteket 2017-ben. A 25 templomnak a képe fekete-fehér harmóniában békét, egyszerűséget áraszt. „Az arad-belvárosi templomot ábrázoló metszeten a függőleges párhuzamosok, a homlokzat hármass feloszlopai és a karcsú, erkélyes torony tesz kecsessé a kompozíciót. A bejárat előtt Fábrián Gábor mellszobra egy-egy határozott vésővonással bújik elő. Ezt egyensúlyozza a Kálvin János utca felőli tömör, fehér falkerítés és mögötte a fák, dús fekete

lombkoronával. Így elemezhetnénk valamennyi templomot. A feketegyarmati templom XIV. századi freskója, és maga a templom is történelmi és művészettörténeti értékekkel bír. (...) A vadászati templom az egyik legrégebbi épület, II. András idejében épült 1214-ben, ó-román stílusban. A nagyzeréndi templom 1667 körül épült, még a török-dúlást is túlélte. Megmaradt, mert a korábbi, Árpád-kori templom köveiből építették.” (Ódry Mária megnyitó beszédéből)

A Jelen Ház nagytermében is bemutatották Brittrich Erzsébet református templomait ábrázoló kiállítását a Reformáció 500. évének megünneplése alkalmából. Tóbiás Tibor kisperegi lelkész, egyházmegyei missziós előadó beszédében elhangzott: „Kell egy hely, ahol el tudunk csendesedni. Egy templomot nem lehet szív nélkül, lélek nélkül elképzelni – Brittrich Erzsébet szívét-lelkét odateszi Isten földi sátorának ábrázolásába.” Ódry Mária, a pályatárs a bemutatott templomok metszeteiről szólva aláhúzta: „Aki szakrális épületeket ábrázol, az többszörösen imádkozik.” Az alkotó vallomása szerint: „Türelem ahhoz kell, amit nem szeretünk csinálni” – jelezvén, hogy számára öröm volt ezeket az alkotásokat viszonylag rövid időn belül létrehozni.

Első kiállítását 1986-ban szervezték meg Simonyifalván, fekete-fehér linómetszetet és szénrajzokat, olajfestményeket, akvarelleket állított ki.

Az aradi evangélikus-lutheránus Vörös templomról is készített linómetszetet. Az evangélikus és református templomok linómetszetei mellett megörökített még katolikus templomokat is. Aradi vonatkozású még az aradi vártemplom, a Római Katolikus Minorita Templom és az egykori Szent Flórián kápolna linómetszet-sorozata is. Ez utóbbit egyetlen éjszaka alatt tüntette el a kommunista rezsim. Oltalmazd Aradot! – hirdeti a grafika képaláírása.

A simonyifalvi római katolikus templom fennállásának századik évfordulójára 2014-ben készített linóleum-metszetet. Megörökítette továbbá a tamáshidai Árpád-kori romtemplomot és a máriaradnai kegytemplomot is.

Brittrich Erzsébet templomábrázolásait áthatja a Mindenható tisztelete

Brittich Erzsébet munka közben az alkotótáborban. Képek: a szerzők gyűjtéséből

és imádata, a magasba szökő tornyok két imádkozó kezet formálnak, melyek a földtől az égbe fúródnak, viszik az ég felé földi gondjainkat, imáinkat, és a földtől való elszakadás vágyát formázzák meg a grafika nyelvén.

Vannak metszetei, melyeknek a témája a szülőföld és a szülőföldhöz kapcsolódó tájképek. Ilyenek például a már előbb említett *Téli táj varjakkal* és a *Tóparti házak*, vagy a *Tanya*, *Gulyakút*, *Libák a Fekete-Körösön*, *Leveles-kanyar*. Főbb grafikái: *Ritmusok*, *Bagatellek sorozat*, *A halász álma*, *Emlékmű*, *Genesis*, *Napraforgók*, *Nárciszok*, *Újaradi híd* és könyvborítók: Pávai Gyula: *Tanítóbácsi*, *Egy év az ötből*, *Léna*, *Arad és vidéke antológia* stb.

Ex librisei linómetszéssel készülnek, változatos technikával. A motívumkinccsekben főszerepet kap az irodalmi-történelmi, a vallási és a népies vonulat. Grafikáiban megfigyelhető a kötődés a magyar hagyományokhoz, a magyar történelmi személyiségekhez, az épített örökséghez. Ex librisei egy részét hazai megrendelők számára készítette, vagy hozzá közel állók részére ajándékgyanánt. Ilyen jellegű munkáinak első megrendelője Pávai Gyula tanár, az aradi Kölcsey Egyesület akkori elnöke volt. Az ő kérésére készítette a fenyőfás metszetet. Barátnője, Deák Rozália-Matild tanárnő számára készítette *A zerindi csodaszarvas legendája* című ex libriseit. Szabó Péter költőtársa számára is

alkotott számos grafikát. Mivel Szabó Péter nagy madárbarát, a neki készített ex librisein is ez a vezérmotívum. Találhatunk még meseillusztrációt is, Vándor Várhegyi Ibolya dévai meseíró és illusztrátor részére metszett ex librisein. Bágyoni Balogh Csaba dévai költő, író emlékére címeres ex librise idézi. Családi címert ábrázol Csíktaplócai Lázár Eöry László ex librise 2007-ből, mely megrendelésre készült. Brittich Erzsébet a címerpajzsot 2009-ben ráfaragta a Lázár kastély udvarán felállított kopjafára is. A Kós Károlyt ábrázoló könyvvel Bágyoni Balogh Géza részére készült. Berecz Gábor mérnök, a Kölcsey Egyesület titkára történelmi tárgyú ex librist rendelt 2008-ban. A reneszánsz év, Mátyás trónra lépésének 550. évfordulójára emlékezve Mátyás király alakja került az ex librisre. Egy kisgrafika in memoriam lapként állít emléket Ioan Slavici román írónak. Intézményi könyvjelt készített a nagyzeréndi községi könyvtár részére, könyvvel és bagollyal.

Az ex librisek nemzetközi jellegét mutatja, hogy jelentős részük külföldi pályázatokra készült, például a Lu Xun kínai író nevét viselő sanghaji Lu Xun Múzeum, illetve az ottani Ex libris Múzeum számára. Brittich Erzsébet szerepelt a lengyelországi Gdansk, Gdynia, Gliwice város, a spanyolországi Tarragona ex libris társasága és a Contratalla galéria pályázatán a németországi Kronachban Goethe-, Schiller-, Cranach- és Dürer-témákkal.

Festményei és grafikái megtalálhatók magángyűjteményekben, intézményekben és képtárakban Európa 16 országában, az Egyesült Államokban, Kanadában, Mexikóban, Kínában, Ausztráliában.

Számos bronzplakettje is van, ezek közül megemlíjtjük azt, amelyik 2003-ban készült a nagyzeréndi Tabajdi Károly Általános Iskola homlokzatán levő emléktáblára, ez Tabajdi Károly zerindi születésű jogi doktor bronzplakettje. Ugyanakkor 2006-ban készült a Damjanich János emléktáblán lévő 23 centiméteres átmérőjű bronz dombormű, amely félprofilból ábrázolja a hős tábornokot. Az emléktábla a Damjanich-ház falát díszíti az aradi Óvárosban, a volt Damjanich utcában. Főbb domborművei még: *Bolyai Farkas*, *Alaszu Pál*, *Tóth Árpád*, *Wass Albert* arcképeiről készült bronzplakettek, a *Wass Albert-díj*, az *Aradi Szabadság-szobor újraállítására készült emlékérmé*, a *Luther-rózsa*, *Simonyi Óbester*, *Simonyi Imre*. Bronzplakettjei megtalálhatók magángyűjteményekben, középületeken, emléktáblákon, Romániában,

Magyarországon és Németországban egyaránt.

A Csiky Gergely Főgimnázium udvarán is áll egy kopjafa, amelyet Brittrich Erzsébet faragott az elhunyt aradi magyar pedagógusok emlékére, és az egykori diákoknak állít emléket. 2012-ben készült a kisperegi Honvéd emlékmű, amely 14 magyar honvédnek állít emléket, akiket ott ért a halál 1944 szeptemberében. Az emlékmű kopjafája 30x30 cm-es tölgyfagerendából készült és 3,60 m magas, ez a Brittrich Erzsébet által faragott legnagyobb kopjafa.

Felhívánánk a figyelmet egy fából faragott pelikánszoborra is, amely része annak az emlékműnek, amit 2017-ben emeltek a reformáció kialakulásának 500 éves emlékére. A pelikánszobor a román–magyar határ mellett fekvő Kisperegen található. A reformátusok régóta a sajátjuknak tekintik ezt a jelképet, a keresztény kultúrában az önfeláldozás szimbólumát jelenti. A keresztény kultúra pelikánja a legenda szerint a csőrével hasítja fel a saját testét, hogy vérével táplálja fiókait. E legenda alapján a pelikán szimbolizálja a fiókait saját vérével tápláló anyát, amint Jézus Krisztus tette hívei hitének megerősítéséül saját vére által.

Fa térplasztikái, szobrai, domborművei, kopjafái, monumentális alkotásai megtalálhatók köztereken, intézményekben, magángyűjteményekben: Romániában, Magyarországon és Szlovákiában.

A legkedvesebb technikája, amivel bármikor szeret foglalkozni, az a linómetszés. A színekhez hangulat kell, míg a versíráshoz ihlet. Ritkán ír verset felkérésre, de az idén a Kossuth Rádió és a Magyar Írószövetség verspályázata a karanténversek keretében megírta az *Itthon-vers* című művét.

Amikor prózát ír, általában a fejében már rég készen áll a szöveg, amit aztán leír. Az *Egyedül* című regényének tizenkét fejezete már elkészült. Ez a regény Simonyifalváról szól, családregénybe ágyazva. Az *Örökségünk Arad megyében* című kötethez írt egy 42 oldalas monográfiát Simonyifalváról. Sajnos, ebbe csak ennyi fért bele, de tervei közt szerepel egy önálló kötet kiadása is Simonyifalva történetéről.

Sokszor vett részt művésztelepeken, alkotótáborokban, Romániában, Magyarországon és Szlovákiában. Deák Bálint simonyifalvi evangélikus lelkész és felesége többször is művészeti tábort szerveztek Apateleken, ahol több mint negyven, többségében simonyifalvi gyermek és fiatal ismerkedett a zenetanulás mellett Brittrich Erzsébet

képzőművész irányításával a szénrajz, a festészet és a linómetszés titkaival. Szerinte nagyon fontos a művészeti nevelés, hiszen ez az egész életünket végigkíséri.

Fa térplasztikái, szobrai, domborművei, kopjafái, monumentális alkotásai megtalálhatók Romániában, Magyarországon és Szlovákiában is.

Bizonyára már eltűnődtek azon, hogy miért Brittrich Erzsébet a mi hétköznapi hősünk. Viszonylag ismertebb emberként hogyan tudott mégis hétköznapi maradni? A válasz erre egyszerű: szerénysége és önzetlensége révén. Számunkra nemcsak a munkái miatt lett fontos, hanem azért is, amit értünk tett a táborokban. Hosszú éveken át tanított, és reméljük, hogy még sokáig fog nekünk furulyát és különböző festési technikákat tanítani. És mit kapott ezekért cserébe tőlünk? Egy-egy mosolyt, kedves szót, vagy sokszor még ennyit sem. Be kell vallanunk, hogy nem a hála az első gondolat, ami róla eszünkbe jut. Idegesített minket, amikor már ötödjére vittük ki a rajzunkat, mert még hiányzott róla egy árnyék, vagy a fény nem úgy tükröződött az üvegen, mint a valóságban, vagyis nem volt tökéletes. Kényszerből cipeltük a táblákat, rajzfelszereléseket és grafitceruzákat. Nem a nagyszerűséget láttuk meg abban, hogy Eli néni, ahogy mi szólítottuk, egy kettétört törzsű fa rajzából meg tudta mondani, hogy a gyermek családjában nincs minden teljesen rendben. Mindez untatott minket. Ez a bemutató egy bocsánatkérés is egyben. Viszontagságai mellett is meg tudott maradni embernek és alkotóművésznek a szülőfalujában.

Sajgó háttal, elgémberedő ujjakkal vállalta a tavalyi tábort is. Azt mondta, amíg képes rá, vállalja, hogy oktasson minket. Elégedett mosollyal nyugtázta tábori bemutatóinkat, akkor is, ha már csak a nyugdíjasok és a tábor résztvevői voltak rá kíváncsiak. Ha valamit tanulunk tőle, az biztosan a kitartás volt.

Abban a megtiszteltetésben volt részünk, hogy Eli néni meghívta a csapatot magához, megcsodálhattuk alkotás közben, és végül megkaptuk tőle a készülő regényének a már megírt fejezeteit. Izgatottan várjuk a folytatást... Mindannyian

úgy érezzük, jól tettük, hogy őt választottuk a mi hősünknek, hisz nagy segítségünkre van azáltal, hogy itt él közöttünk, mindent elmesél magáról, megcsodálhatjuk alkotásait, olvashatjuk műveit, és bármikor fordulhatunk hozzá egy-egy kérdéssel. Ennél hitelesebb forrás nem is kell számunkra.

Brittrich Erzsébet ma már büszkén állíthatja, hogy meghatározó tagja a társadalomnak és falujának. Mint ahogy betegágyán is megérezte, hogy még dolga volt és van ebben a világban. Nagyon sok mindenben állít jó példát a következő nemzedékek elé kitartásával, alázatosságával és szülőföldje iránti szeretetével. Hite sohasem hagyta cserben, és bár sokszor kilátástalannak látszott helyzete, mindig kapott segítséget jóindulatú emberektől. Alkotásainak se szeri, se száma. Írásunkban is ezeknek csak egy részét tudtuk bemutatni, hiszen a művész nő élete nagyon szereteágazó, rengeteg történetet mesélhet unokáinak. Mint nyitott könyv állt előttünk, és elmondta legféltettebb titkait is. Mi pedig tisztelettel és odaadással dolgoztuk fel azt. Köszönjük ezt a lehetőséget!

Jegyzet

1 Stațiunea de Mașini și Tractoare – románul.

Felhasznált források:

100 év Romániában – Örökségünk Arad megyében, II. kötet: Brittrich Erzsébet: Simonyifalva
<https://brittrich.wordpress.com/curriculum-vitae/>
<https://www.kozterkep.hu/38537/deportaltak-emlekmuve?fbclid=IwAR3HCJ6Is3i7kLUX6EmXLtj0NgWihka8UCU0o050W0LiGodrQtdCVjo0iV8>
http://www.kisgrafika.hu/ujsag/kisgrafika-2016-4.pdf?fbclid=IwAR2ay760Qsjw4h56bChXqKdXAbig4iNA5THTG3GYk_c4ItGzAmhXdRhniCl
 Brittrich Erzsébettel készített interjúk

Interjúalanyok:

Brittrich Erzsébet – a mi hétköznapi hősünk, Mészár Márta – tanár, Farkas Olga – óvónő, volt diákja, Czeitler Erzsébet – nyugdíjas, volt osztálytársa, Judik Mária – óvodai dada, volt osztálytársa

Az írás készültkor, 2020-ban Joó Anikó 5., Kopacz Melánia és Tekeres Dénes 7., Sztanovcsák Réka 8. osztályos volt a simonyifalvi Simonyi Imre Általános Iskolában. Vezető tanárok: Kádár-Bier Henriette és Deák Bálint Sándor.

Borbély Éva |

Ínséges idők konyhája

Múltbéli praktikák napjaink tányérján

„A jó életet hamar megszokja az ember” – tartja a közmondás. Nem is volt olyan rég, amikor az alapvető élelmiszerek hiánycikknek számítottak, a boltok polcai üresen álltak, jegyre adták a tojást, a vaját, a lisztet, a cukrot, az olajat. Húshoz is nehezen lehetett hozzájutni.

Az 1970–80-as évek kommunista diktatúrája próbára tette a háziasszonyok, a családanyák konyhai tudását, hiszen minimális alapanyagokból kellett a napi ebédet elővarázsolniuk. De ennél is nehezebb időket éltek meg nagyanyáink, akik háborús években sűrögtek-forgtak konyhájukban.

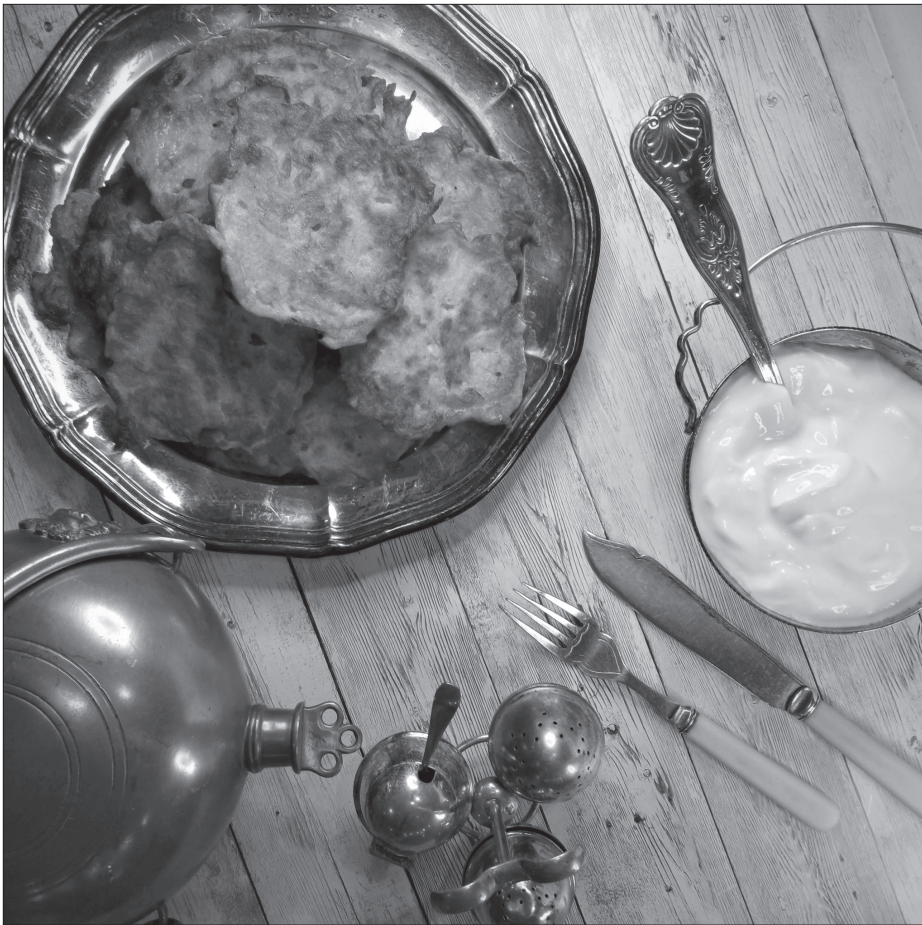
A világháborúk nem voltak tekintettel a politikai ideológiákra, nem válogattak. Szegény, de gazdag országokat is bekebeleztek. Romboló hatását a városiak, a vidéki emberek, az ágrólszakadtak és a módosak egyaránt megtapasztalták. A termelés leállt, az élelmiszerkészletek elsődlegesen a fronton harcoló hadseregek ételmezését szolgálták, az otthon maradt civileknek jegyrendszert vezettek be.

A receptes könyvek is átíródtak, megjelentek az úgynevezett *hadi*, valamint a *hamis* receptek, amelyek olcsó hozzávalók felhasználásával trükköztek úgy, hogy egy egész család jól tudjon lakni a kevésből. Drága kincs volt a tojás, a hús, az ekkor megjelenő, a háziasszonyok konyhai munkáját segítő receptek ezek pótlását voltak hivatottak szolgálni. Ilyen volt a karfiol- vagy a tojáspörkölt, a hamis húsleves és gulyás, az aludttej és búzadarával készített hamis túrógombóc, a hadi mézeskalács, a zöldséges-rakottas ételek különböző felhozatala, de magának a rakott krumplinak is ekkortájt ívelt fel a népszerűsége, csak éppen kolbászkarikák helyett sárgarépa-karikákkal készítették. Ezeknek az ételeknek nagy része teljesen beépült a táplálkozáskultúránkba, azóta is népszerűek, elég csak a rántott zöldségekre (karfiol, tök), a rakott krumplira, a rántásos levesekre, a köménymag- vagy a hagymalevesre gondolnunk. A konyhában semmi sem pótolhatatlan, tartották akkoriban: a húst zöldséggel, a zsírt olaj és tejföl keverékével pótolták, a rizset árpa- vagy köleskásával, tarhonyával, illetve kukoricadarával helyettesítették. A háborús Angliában az édes sárgarépából készítették lekvárt.

A háborúk hatására azonban jelentek meg olyan termékek, amelyeket ma fogyasztva nem gondolnánk, hogy a szükséghelyzet hatására lettek. Az instant kávé az amerikai polgárháború „terméke”, az éttermekben ma is használatos tojásport,

Az írást a szerző felvételeivel illusztráltuk

de a konzerveket is a fronton harcoló katonák ételmezésének igénye hozta létre. Ugyancsak a szükség hozta be a konyhákra a korábban kukába dobott pacalt, amelyből maradandó, nemzeti ételek születtek.

Az alapanyagokat teljes egészében igyekeztek felhasználni, az ételpazarlás akkoriban ismeretlennek számított. Minden élelmiszer drága volt, ha egyáltalán hozzá lehetett jutni. Olyan idők is voltak, amikor városi környezetben a hagyma valóságos kincsé vált. Ízt és textúrát adott az ételeknek, így nagy becsben tartották. Angol nyelvterületről származó beszámolókból tudjuk, hogy arra is volt példa: egy fej hagyma akkora értéknek számított, hogy amikor egy család hozzájutott, az asztalra kitéve hosszú ideig csodálattal nézték.

Az alap- és tartós élelmiszerek megfogyatkozását a közelmúltban is megélhettük. A koronavírus-járvány első erőteljes hulláma idején hozott megszorító intézkedések, valamint az emberek pánikreakciója a tartós élelmiszereket eltüntette a boltok polcairól. A háborús idők igen szűkös élelmiszer-ellátottságának szele meglebbent fölöttünk. Bár a jelenség átmeneti volt, az élelmiszerek

drágulása a járványhelyzetnek köszönhetően tartós maradt.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a praktikus megoldások és a finom ízek kiállták az idők próbáját, a mai modern világunkban is szívesen fogyasztunk háborús időkből származó ételeket, bár nem mindig tudjuk róluk, hogy milyen körülmények között „születtek meg”.

Hadi rántotta (ma már gazdagon)

Ez az ételünk a háború alatt terjedt el, és ahány vidék, annyiféleképpen nevezik és készítik. A hadi rántotta nem más, mint pityókapalacsinta, harula, lepcsánka, tócsni, de a következő nevek is ismertek: bandurák, bere, beré, berét, berhe, bodag, bramborák, cicedli, cicege, enge-menge, görhöny, huláble, kremzli, krumplibaba, krumplimálé, krumpliprósza, lapcsánka, lapotya, lapotyka, lapsi, lepkepotyi, mackó, macok, matutka, nyist, pacsni, pacsa, placki, ragujla, recsege, röstiburgonya, rösztike, taccs, tócsi, toksa.

A hadi rántotta elnevezés a háború ideje alatt ragadt rá, és minden

valószínűség szerint azért kapta, mert kevés, olcsó, növényi alapanyagokból sütik, így még a háború idején is el tudták készíteni. Három összetevője közül a tojás volt az értékes, de abból csupán egy darab volt szükséges a „rántottához”. Rendkívül laktató eledel, ez a tulajdonsága az ínséges időkben szintén emelte a népszerűségét. Nagy előnye volt még, hogy sós és édes változatban is süthették, tehát nagyon sokoldalúan tálalhatták ezt a roppant egyszerű ételt.

Hozzávalók: 0,5 kg burgonya, 3 evőkanál liszt, 1 tojás, 0,5 kiskanál só, csipetnyi őrölt szerecsendió, disznó-/libazsír vagy olaj a kisítéshez.

Elkészítés: A burgonyát lereszeljük, és a többi hozzávalóval összekeverjük, ha túlságosan folyósnak tűnik a masszát, hozzáadunk még 1–2 kanál lisztet. Forró zsírba/olajba evőkanállal mérünk a masszából, és enyhén kilapítjuk. Amikor az egyik oldala megsült (2–3 perc), megforgatjuk, és a másik oldalát is ropogósra sütjük. Fokhagymás tejföllel, esetleg reszelt sajttal megszórva tálaljuk.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a praktikus megoldások és a finom ízek kiállták az idők próbáját, a mai modern világunkban is szívesen fogyasztunk háborús időkből származó ételeket.

Ha még gazdagabb változatra vágyunk, akkor reszelhetünk a tésztájába egy cikk fokhagymát, de vágathunk bele egy hagymát, sonkát, vagy zöldséget is reszelhetünk bele. Süthetjük sütőben zsiradékkal kikent tepsiben vagy kályhán, bő zsiradékban, a változatok számának csupán a fantáziánk szab határt.

Ha édes változatot szeretnénk készíteni, akkor teszünk a masszához 1 evőkanál cukrot és 1 csomag vaníliás cukrot. Hasonló módon megsütjük. Porcukorral megszórva vagy lekvárral kínáljuk.

Jegyzet

1 Háborús gasztronómia. www.honvedelem.hu.

